

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

ЕПІСТОЛЯРІЙ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна робота
Рівень освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 602 групи

спеціальності «Філологія

(українська мова та література)»

Чорнобрива Дарія Олександрівна

Науковий керівник:

доц. каф. укр. літ., канд. філолог. н.

Чолкан В. А.

Рецензент _____

До захисту допущено

на засіданні кафедри української літератури

протокол № ____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С.

АНОТАЦІЯ (ABSTRACT)

Тема магістерської роботи: «Епістолярій Василя Стуса»

Автор – Чорнобрива Дарія Олександрівна

Науковий керівник – ЧОЛКАН Валентина Андріївна

Спеціальність: 035.01 «Філологія (українська мова та література)»

Обсяг магістерської роботи – 86 сторінок, із них 82 сторінки основного тексту.

Робота містить 42 джерела посилання.

У роботі проаналізовано епістолярій як жанр у літературі, листування Василя Стуса із рідними, близькими, друзями та знайомими як засіб комунікації в умовах засудження.

Розглянуто «Епістолярій Василя Стуса» як предмет дослідження інших письменників.

Охарактеризовано листування письменника з дружиною, сином, знайомими.

Доведено, що епістолярій в умовах засудження – єдиний спосіб комунікації, без відчуття віддаленості.

Визначено основні аспекти листування через призму культорології, історії та літератури.

Досліджено поетику епістолярію митця.

Ключові слова: *епістолярій, листування, Василь Стус, жанр, етико-естетична складова, «автор-читач», літературознавча рецепція, листи-настанови, історичний, культорологічний, літературний аспекти.*

ABSTRACT

The topic of the master's thesis: "The epistolary of Vasyl Stus"

The author is Daria Oleksandrivna Chornobryva

Research supervisor - Valentyna Andriivna CHOLKAN

Specialty: 035.01 "Philology (Ukrainian language and literature)"

The volume of the master's thesis is 86 pages, of which 82 pages are the main text.

The work contains 42 reference sources.

The paper analyzes the epistolary as a genre in literature, Vasyl Stus's correspondence with family, relatives, friends and acquaintances as a means of communication in the conditions of conviction.

"The Epistolary of Vasyl Stus" was considered as a subject of research of other writers.

The writer's correspondence with his wife, son, and acquaintances is characterized.

It has been proven that the epistolary in the conditions of condemnation is the only way of communication, without the feeling of remoteness.

The main aspects of correspondence through the prism of cultural studies, history and literature are defined.

The poetics of the artist's epistolary were studied.

Key words: *epistolary, correspondence, Vasyl Stus, genre, ethical-aesthetic component, "author-reader", literary reception, letters of instruction, historical, cultural, literary aspects.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. О. Чорнобрива
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І. ЖАНР ЕПІСТОЛЯРІЮ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА.....	9
1.1 Епістолярій В. Стуса в літературному процесі 1970-80-тих років.....	9
1.2 Етико-естетична складова епісторію митця.....	17
1.3 Проблема співвідношення «автор-читач».....	20
1.4 Літературознавча рецепція епістолярію В. Стуса.....	24
Висновки до І розділу.....	30
РОЗДІЛ ІІ. ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА ТА ОСНОВНІ МОТИВИ	
ЛИСТУВАННЯ ПОЕТА.....	32
2.1 Листи-настанови до сина.....	35
2.2 Листування з дружиною – епістолярне втілення Любові.....	48
2.3 Листи до друзів і знайомих.....	59
Висновки до ІІ розділу.....	71
РОЗДІЛ ІІІ. ІСТОРИЧНИЙ, КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ	
АСПЕКТИ ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ СТУСА.....	73
Висновки до ІІІ розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Василь Стус, як поет, публіцист і громадський діяч, завжди залишався в центрі уваги дослідників. Його твори, що засвідчують глибокий внутрішній світ автора, були предметом численних аналізів та інтерпретацій. Однак однією з найцікавіших і недостатньо досліджених частин його спадщини є його листування.

Епістолярій Василя Стуса відкриває перед читачем невідомі сторінки життя поета, його світоглядні позиції, думки про великі життєві питання, стосунки з близькими тощо. У науковому дослідженні ми звертаємо особливу увагу на тематику, проблематику, основні мотиви листування поета та місце епістолярної спадщини митця у контексті української літературної традиції XX століття.

Актуальність дослідження епістолярію В. Стуса полягає в тому, що листування видатного українського поета, публіциста та громадського діяча XX століття є цінним джерелом для вивчення його особистості, світогляду та поглядів на ключові події й явища свого часу. Незважаючи на численні дослідження творчості поета, його епістолярій, являючи собою унікальне проникнення у внутрішній світ автора, його стосунки з оточенням та власну рефлексію на основні події особистого життя, залишається недостатньо вивченим. У контексті відродження національної свідомості та пошуків ідентичності, епістолярій митця може слугувати важливим джерелом для розуміння духовних запитів українського народу в другій половині XX століття.

Наукова новизна магістерського дослідження полягає у тому, що у роботі вперше здійснено системний аналіз епістолярію Василя Стуса, визначено тематику, проблематику та основні мотиви листування митця. Особливу увагу ми звертаємо на історичний, культурологічний та літературний аспекти епістолярію поета, визначаємо його місце у контексті української літератури XX століття.

Метою наукової роботи є дослідити епістолярну творчість Василя Стуса – видатного українського поета, перекладача, літературознавця і громадського діяча, який став символом боротьби за українську свободу і гідність. Епістолярій митця є цінним джерелом для вивчення його особистості, світогляду, творчої еволюції, а також для розуміння історичного і культурного контексту, в якому він жив і творив. Треба розуміти, що листи В. Стуса не тільки відображають його життєвий і творчий шлях, але й «створюють» самого автора, виявляючи його індивідуальність, самосвідомість, духовність, громадянську позицію, естетичні принципи, діалогічність і поетичність.

Для досягнення мети маємо виконати наступні **завдання**:

- проаналізувати наукові підходи до вивчення епістолярного жанру та епістолярію В. Стуса зокрема;
- розглянути основні етапи оприлюднення і літературознавчого осмислення листів поета;
- дослідити поетику епістолярію митця в аспекті зіткнення з різними культурними кодами і системами;
- виявити оригінальний характер світоглядної системи В. Стуса, його філософсько-естетичну концепцію взаємодії людини і світу, беручи до уваги приватну кореспонденцію автора;
- встановити тематику, проблематику та основні мотиви листування поета;
- з'ясувати, як листи поета стають простором оприлюднення парадоксальності його життєвих і творчих спрямувань, фіксації особливостей соціального життя тодішньої Радянської України і місця в ньому митця.

Предметом наукового дослідження є аналіз художньої, історичної та соціокультурної цінності епістолярних текстів Василя Стуса.

Об'єктом магістерської роботи є літературна спадщина Василя Стуса, зокрема його листи, які не лише відображають його особисті переживання та думки, але й є важливим документом епохи, що була сповнена боротьби за права людини, свободу слова та українськусамосвідомість.

Методи наукового дослідження. У нашому дослідженні ми будемо використовувати комплексний підхід, що включає текстуальний та контекстуальний аналіз, послуговуючись порівняльним та історико-культурним методами.

Практичне значення магістерської роботи полягає у тому, що результати нашого дослідження можуть використовуватися при читанні лекційних курсів і семінарських занять із предметів «Історія української літератури (друга половина XX століття)» та «Історія української літератури (60 – 90 роки XX століття)» на філологічних факультетах вищих закладів освіти та при вивченні творчості Василя Стуса на уроках української літератури у ЗЗСО.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, два з котрих містять підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи – 86 сторінок.

Список використаних джерел містить 46 позицій.

РОЗДІЛ І

ЖАНР ЕПІСТОЛЯРІЮ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

1.1. Епістолярій В. Стуса в літературному процесі 1970 – 1980-х років

Епістолярій Василя Стуса посідає важливе місце в літературному процесі 1970 – 1980-тих років, що був періодом активного суспільно-політичного руху в Україні та інших країнах Радянського Союзу. Це листування стало не лише важливим історичним документом, але й виразом непохитної відданості Василя Стуса ідеалам гуманізму та прав людини.

У листах поета відображається ідеологічна боротьба того часу, коли влада намагалася придушити будь-яке висловлення думки, а особиста непристосованість автора стала символом відданості ідейним цінностям. Василь Стус виступав за права людини та її гідність, і його листи відображають боротьбу за високі гуманістичні цінності в контексті репресивної політичної системи.

Ідеологічний контекст епістолярію В. Стуса відкриває глибокий зріз суспільно-політичної дійсності 1970 – 1980-тих років у Радянському Союзі, особливо в Україні. Листи митця є своєрідним відгуком на обмеження свободи слова та репресії, які супроводжували відхилення від офіційної ідеологічної лінії. Ось деякі аспекти цього контексту:

- Критика радянської ідеології. Крізь своє листування, Василь Стус виявляє своє незадоволення радянським режимом, критикує його за порушення прав людини та обмеження свободи слова. Його листи часто відображають глибокий аналіз політичної системи, що дає змогу зрозуміти ідеологічний спектр того періоду.
- Прагнення вільного культурного вираження. Поет активно відстоює право на вільне культурне вираження, що відображається у його епістолах через аналіз літературного процесу, критику цензури та підтримку інших письменників-дисидентів.
- Ідеологічні конфлікти та дискусії серед інтелігенції. Листи Василя Стусавідображає широкі ідеологічні дискусії, які відбувалися серед інтелігенції.

Його діалоги з іншими письменниками та діячами культури відкривають розмаїття поглядів та спроби знайти альтернативи радянській ідеологічній домінації.

- **Взаємовідносини з іншими дисидентами.** Письменник вів активний епістолярний діалог з іншими дисидентами та представниками опозиційних рухів, який відображав широкий ідеологічний контекст того часу. Його листи часто ставали платформою для обговорення стратегій опору та вираження солідарності з іншими борцями за гуманітарні цінності та свободу слова.

Схема 1. Ментальна карта, яка ілюструє ідеологічний контекст епістолярію В. Стуса та його різнопланові аспекти

Літературна цінність епістолярію В. Стуса простягається далеко за межі простого жанрового внеску. Його листи є не лише важливим документальним свідченням історичного періоду, а й відображають глибоке осмислення автором навіколишньої дійсності та власних внутрішніх переживань. Ось декілька аспектів, які підкреслюють літературну вартість епістолярію письменника:

- **Рефлексивний потенціал.** Стусові листи відзначаються глибоким рефлексивним потенціалом. Вони не просто відображають авторське «Я», але й є платформою для глибокого осмислення життя, людської природи та суспільства.

- Естетична вишуканість. Через обрану поетом епістолярну форму відбувається унікальне поєднання інтимного спілкування та високого літературного стилю. Естетична вишуканість листів проявляється через майстерне використання мови, образів та символіки.
- Інтелектуальна глибина. Листи В. Стуса відзначаються інтелектуальною глибиною та філософським аналізом. Через літературний діалог з читачем відбувається розкриття широкого спектру ідей та поглядів на ключові життєві питання.
- Жанрова інноваційність. Через епістолярну форму поет робить важливий внесок у розвиток української літературної традиції, розширюючи можливості жанру та збагачуючи його новими формами і змістом.
- Історична та культурна значущість. Епістолярій Василя Стуса є важливим документальним свідченням історичного часу, а також відображенням духовних пошуків і боротьби автора за права людини та національне відродження.
- Діалог з іншими культурними та літературними традиціями. Через листи поет вступає в діалог не лише з конкретними адресатами, а й з ширшим культурним та літературним контекстом, взаємодіючи з ідеями інших письменників, філософів та культурних діячів.

Схема-карта 2, яка ілюструє літературну цінність епістолярію В. Стуса та його різновекторність

Критика радянської системи в листуванні Василя Стуса є яскравим виявом його громадянської позиції та моральної відповідальності. Через листи поет не лише відстоював свої переконання, але й створював важливий історичний та культурний документ, який відображає реальність радянського періоду в Україні. Ось декілька аспектів його критики радянської системи:

- Критика тоталітаризму. В. Стус відверто засуджував тоталітарну природу радянської влади, її репресивні механізми та відсутність політичних та громадянських свобод. Він вказував на безправ'я індивіда у радянському суспільстві.
- Обвинувачення в ідеологічній заволодваності. Митець критикував ідеологічну заволодваність та фальш радянської пропаганди, яка спотворювала реальність і відвертала суспільство від демократичних цінностей.
- Осуд гніту національних аспірацій. Через свої листи поет висловлював протест політики русифікації та придушення національного самовизначення українського народу.
- Критика системи покарань. В. Стус засуджував суворі умови утримання у радянських таборах та в'язницях, а також несправедливість судової системи, яка слугувала інструментом політичного гніту.
- Моральна критика. Поет розглядав радянську систему як джерело моральної деградації, що позбавляє людину внутрішньої свободи та гідності.
- Персональні рефлексії та відповідь на репресії. Через листування Василь Стус ділився своїм персональним досвідом переживань репресій та боротьби за права людини.

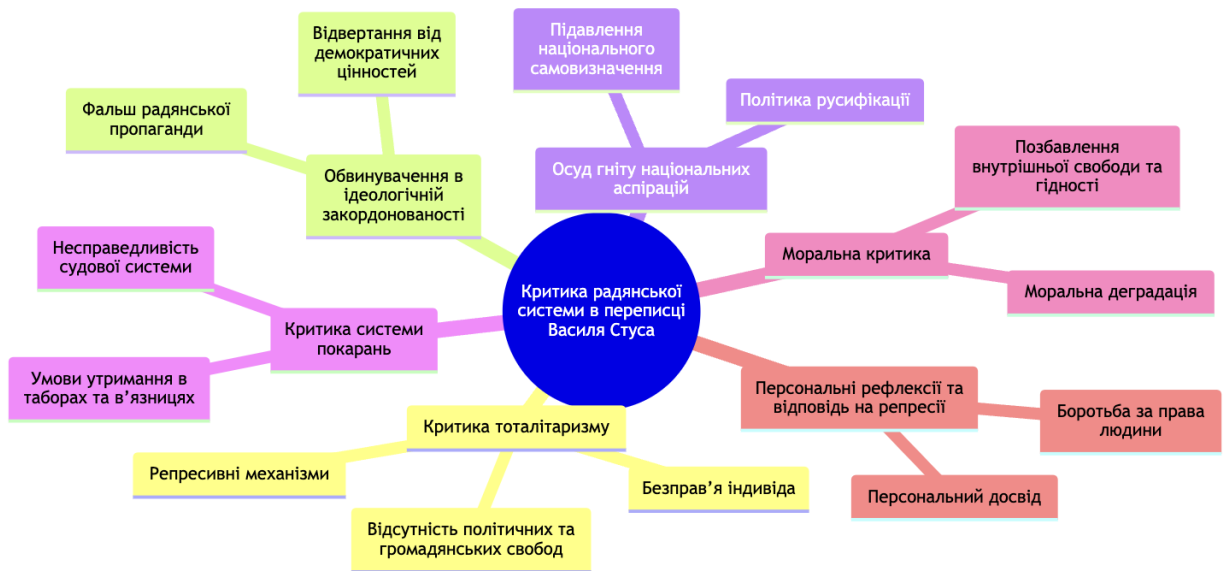

Схема-карта розуму 3, яка ілюструє критику радянської системи в листуванні Василя Стуса та різні аспекти його позиції

Спілкування Василя Стуса з іншими письменниками та культурними діячами того часу відіграє важливу роль у формуванні його світогляду та творчості. Через листування відкривається широкий контекст культурних та політичних дискусій, які відбувалися в той період. Ось кілька аспектів цього спілкування:

- Діалог з іншими письменниками. В. Стус мав обмін думками з іншими відомими письменниками та поетами свого часу. Це дозволяло йому вступати в діалог з різними літературними традиціями, висловлювати свою думку стосовно актуальних тем і розширювати свій творчий горизонт.
- Соціально-політичний діалог. Через листування з культурними та громадськими діячами поет розглядав важливі соціально-політичні питання, зокрема – про права людини, національне відродження та роль інтелігенції в суспільстві.
- Критичний аналіз радянської реальності. Через діалог з іншими освіченими особистостями поет мав можливість аналізувати та висловлювати критичні думки, що стосуються радянської системи, висвітлюючи її недоліки та виклики.

- Міжнародний контекст. Листування дозволяло Василю Стусу мати інформацію про міжнародні культурні та літературні течії, а також висвітлювати український культурний контекст на міжнародній арені.

- Розвиток власного творчого голосу. Спілкування з іншими письменниками та діячами допомагало поетові формувати й розширювати власний творчий голос, знаходити нові форми вираження своїх думок та ідей.

- Спільнота однодумців. Листування відображало наявність спільноти однодумців, яка підтримувала В. Стуса в його боротьбі за права людини та культурне відродження.

Листи В. Стуса є потужним відображенням його особистісної боротьби, відданості гуманістичним ідеалам та прагнення до захисту прав людини. Через своє листування поет ділився своїми думками, переживаннями та баченням справедливого суспільства. Ось тип п'яти особистостей, які, на наш погляд, прослідковуються у листах поета:

1. Борець за права людини. Василь Стус був відданим борцем за права людини. Через свої листи він відстоював свободу слова, право на вільний вибір та інші основні гуманістичні цінності.
2. Громадський діяч. Поет був активним учасником дисидентського руху в СРСР. Через листування він ділився своїми поглядами на суспільно-політичні процеси в країні та за її межами.
3. Письменник-мислитель. Через листи спостерігаємо глибокий аналіз життя, людської природи та суспільства, який відображає В. Стуса як письменника-мислителя.
4. Моральний лідер. Поет був моральним лідером для багатьох своїх сучасників. Його відданість ідеалам прав людини та гуманізму слугувала прикладом для інших.
5. Людина з непохитною волею. Особиста боротьба, яку пережив Василь Стус, відображає стійку волю та здатність відстоювати власні переконання, не зважаючи на найскладніші обставини, що були у його житті.

Схема-карта розуму 4, яка ілюструє різні аспекти особистості Василя Стуса, віддзеркалені в його листах

Епістолярій Василя Стуса, залежно від часу та місця публікації, можна поділити на три групи:

- листи, опубліковані за життя поета в закордонних видавництвах;
- листи, опубліковані після його смерті в закордонних видавництвах;
- листи, опубліковані після проголошення незалежності України в українських видавництвах [11].

Схема-карта розуму 5, яка, залежно від часу та місця публікації, ілюструє різні групи листів Василя Стуса

Перша група містить деякі офіційні листи, які були надруковані переважно в журналі «Сучасність», що видавався українцями за кордоном. До другої групи належать деякі приватні листи, які були опубліковані за кордоном після трагічної загибелі Василя Стуса. Третя група містить кореспонденцію поета, що була надрукована в українських видавництвах з 1991 року. Після проголошення незалежності України вибране з його листів активно публікувалося в періодичних та наукових виданнях [12].

Наукове осмислення епістолярної спадщини В. Стуса почалося з передмов до його книг. Наступним етапом у розумінні поетичної спадщини поета стала поява видань, у яких з 2000 року регулярно містилися статті, автори яких досліджували це питання. Більшість науковців акцентують увагу на етичних і естетичних поглядах письменника, екзистенціальних постулатах, особливостях мови і комунікаційних систем адресатів і рідше аналізують жанри листів, їхні художні засоби і переклади [11].

Епістолярій Василя Стуса як складова вияву індивідуальності поета має свою специфіку та оригінальність. Він характеризується діалогізмом, інтертекстуальністю, метатекстуальністю, автобіографічністю, поліфонією, поліглосьією, полікодовістю, поліжанровістю, полістильністю та іншими ознаками [2]. Листи поета відбивають його ставлення до літературного процесу 1970 – 1980-тих років, творчості своїх сучасників та попередників, до своїх власних творів і перекладів. Вони також містять рефлексії про сенс життя, роль мистецтва, про вибір моральних цінностей, страждання та надію.

Отже, листування митця є не тільки цікавим історичним і літературним документом, а й художнім твором, який виявляє масштабний образ майстра слова.

Епістолярій Василя Стуса є свідченням еволюційних процесів розвитку цього жанру.

1.2. Етико-естетична складова епістолярію митця

Етико-естетична максима – це принцип, який визначає моральну і естетичну позицію автора, його ставлення до світу, себе та інших, цінності, ідеали. Вона виявляється у всіх аспектах творчості митця, включно з епістолярним жанром [17].

Листи Василя Стуса відіграє важливу роль в розумінні його світогляду, особливо в контексті етичних та естетичних поглядів. Його епістолярій відображає ці цінності та є важливим джерелом для вивчення життєвих позицій і художньої філософії майстра слова.

- Етична складова. Епістолярій поета не є просто збіркою особистих листів; це відображення глибокої духовної боротьби автора в контексті соціальних та політичних викликів часу. Його листи слугують мостом між особистісними переживаннями та ширшими етичними питаннями, ставленням до прав людини, важливістю свободи та небайдужістю до репресій. Вони розкривають думки автора про роль митця в суспільстві, захист прав людини, його відповідальність за сприяння гуманним цінностям. Кожен лист є свідченням незламної волі, відданості ідеалам і готовності жертвувати власним благом заради вищих принципів.

- Естетична складова. Епістолярій Василя Стуса є скарбом, який виявляє естетичні погляди, а також демонструє його майстерність як письменника. Його листи не просто комунікаційний інструмент, але й мистецтво слова, в якому кожна фраза, образ набувають особливого значення. Через своє листування поет рефлексує над глибокими естетичними питаннями, досліджуючи природу краси, смислу та місця мистецтва в житті людини. Його епістолярій свідчить про постійний діалог автора з власною душею та зовнішнім світом, його прагнення знайти гармонію між внутрішніми переживаннями та зовнішніми реаліями. Кожен текст є відображенням боротьби за збереження власного я, за розуміння істинної краси та її місця в житті людини.

- Жанр епістолярію. Епістолярій як жанр відкриває унікальний підхід до взаємодії між автором та його аудиторією. У випадку Василя Стуса цей жанр

стає мостом між його внутрішнім світом та широким колом читачів, які мають змогу заглянути в найтонші куточки його душі. Епістолярій поета – не просто листи, це глибокі роздуми, що підносяться до рівня літературного мистецтва. Вони відображають не тільки історичний контекст життя митця, але й еволюцію його мислення, переживань та пошуків. Цей жанр дозволив поету відкрито і щиро висловлювати свої думки, емоції та відчуття, створюючи неперевершений портрет духовної еволюції людини в умовах випробувань та викликів.

- Рефлексія і самоаналіз. Василь Стус, як один із найяскравіших представників української інтелігенції свого часу, активно послуговувався листами як інструментом для самоаналізу та рефлексії. В його епістолярії можна відчутти глибоке роздумування про мораль, значення свободи, сенс життя та роль поета в суспільстві. Високий самоаналіз відкриває перед нами портрет людини, що не припиняє запитувати себе про вічні питання буття, відповідальність митця перед історією та людьми, про вибір між свободою й безпекою. В. Стус не просто ділився своїми думками і почуттями; він ставив питання, шукав відповіді і, перш за все, вчив нас бути відданими своїм принципам, слухати своє внутрішнє «Я» і йти вірно обраним шляхом, незважаючи на труднощі та перепони.

Епістолярій Василя Стуса є свідченням його незламної волі, відданості ідеалам та пошукам глибинного змісту життя та мистецтва. Його листування є важливим джерелом для вивчення його світогляду та художньої філософії.

Етико-естетична складова епістолярію митця в жанрі епістолярію у творчості Василя Стуса аналізуємо, беручи до уваги наступні критерії:

- Тематика листів. Епістолярій Василя Стуса – тематично різнобарвний і багатогранний. Автор роздумує над особистим життям, суспільно-політичною ситуацією, перспективами розвитку літературного процесу, над культурною спадщиною українського народу, порушуючи чимало філософських питань. Він також цитує свої твори, а також тексти світової літератури, пропонуючи свій глибокий літературно-критичний аналіз написаного і прочитаного.

- Адресати листів. Василь Стус писав листи різним людям, які мали особливе значення для нього: родині, друзям, колегам, видавцям, критикам. Він неодноразово звертався до себе, Бога та України. Поет адаптував свою мову і стиль до рівня співрозмовника, враховуючи його особливості, інтереси та очікування.

- Жанри листів. Василь Стус, залежно від мети та ситуації, послуговувався різними жанрами епістолярію. Здебільшого це – офіційні, приватні, відкриті, гумористичні, поетичні листи, палімпсести (змішування поезії і прози). Він також експериментував з формою і структурою листа, роблячи його більш виразним і оригінальним.

- Мова і стиль листів. Поет володів багатим і точним словниковим запасом, який дозволяв йому передавати найтонші нюанси думок і почуттів. Він також використовував різноманітні художні засоби, серед яких домінуюче місце займають порівняння, метафори, алегорії, символи. Автор часто послуговується прийомом алюзії, багато цитує, засвідчуючи свої глибокі знання не лише творів українських письменників, але й світової класики. Василь Стус завжди прагнув до гармонії мови і змісту, до естетичної краси і моральної чистоти.

1.3. Проблема співвідношення «автор – читач»

Проблема співвідношення «автор – читач» в жанрі епістолярію у творчості Василя Стуса є однією з актуальних тем літературознавчого дослідження. Листи поета не тільки відображають його особисте життя, світогляд, естетику, етику, але й створюють художній світ, який вимагає специфічного сприйняття та інтерпретації. У цьому контексті виникають питання про роль і функцію автора та читача, про їхнє взаємне спілкування, про особливості комунікації в епістолярному жанрі.

Автор епістолярного тексту є не просто адресантом листа, а й творцем художнього образу, який виражає свою індивідуальність, почуття, думки, ідеї, своє ставлення до адресата та до реальності. Він також є інтерпретатором свого життя, особистої творчості та епохи, в яку довелося жити та працювати. Митець має високий рівень самосвідомості, саморефлексії та самокритики. Він також володіє глибоким знанням літературної традиції, культурних контекстів, мовних засобів. В. Стус не пасивно підкоряється обставинам, а активно бореться за свою гідність, правду та свободу.

Читач епістолярного тексту є не просто одержувачем листа, а й учасником художнього діалогу, який вимагає взаєморозуміння, співпереживання, співтворчості. Він, маючи здатність до аналізу, синтезу, оцінки, порівняння, також є інтерпретатором тексту, який читає.

Читач Василя Стуса характеризується високим рівнем особистої культури, освіченості, критичності. Він також володіє готовністю до сприйняття складних і суперечливих текстових повідомлень, до розуміння глибинного сенсу та символіки тексту. Читач нашого поета – не байдужий до долі автора, нації та людства.

Проблема співвідношення «автор – читач» в епістолярному жанрі творчості Василя Стуса є багатогранною та має глибокий філософський зміст. Через листи поет відкривав свої внутрішні переживання, роздуми, ідеї, ставлення до навколишнього світу. Епістолярний жанр є особливим медіумом, який

дозволяє автору вести діалог з читачем на особистому рівні, створюючи атмосферу відвертості та довіри.

Листи поета є відображенням його душевного стану. Пишучи їх, він не просто ділився подіями або новинами. Митець відкривав найглибші та найтонші струни свого серця. Ці текстові звернення були своєрідним мостом між його внутрішнім світом та зовнішнім світом читача.

Епістолярний жанр дозволив Василеві Стусу передати емоційну глибину своїх переживань, їх насиченість та інтенсивність. Читач, занурюючись у рядки його листів, міг відчувати ті ж самі відчуття: біль, радість, надію чи розчарування, які переживав автор.

Письмовий формат дозволив поетові вести безпосередній діалог з читачем, будуючи між ними атмосферу довіри та взаєморозуміння. Це не просто обмін думками чи ідеями, але й пошук взаєморозуміння, підтримки та солідарності.

Незважаючи на те, що листи є особистим форматом спілкування, вони також створюють відчуття спільності. Однак, водночас, вони можуть відображати й ізоляцію автора, його відчуженість від навколишнього світу. У випадку Василя Стуса це було особливо відчутно, оскільки він, перебуваючи на засланні, не мав контакту із зовнішнім світом. Листи стали єдиним каналом спілкування митця.

Василь Стус не був просто поетом чи письменником. Він бачив себе як свідка історії, який має обов'язок донести правду до своїх читачів. Його твори були не просто відображенням особистих переживань, а й голосом совісті, який закликав до морального пробудження та активізації. У цьому полягала глибока моральна місія письменника, яку він чітко усвідомлював.

Поет розглядав свої листи як засіб для мобілізації читача. Він намагався зробити його більш критичним, самосвідомим та активним у громадському житті. Митець не просто ділився своєю думкою, а й досить часто ставив запитання, заохочуючи читачів до рефлексії.

В епістолярії Василя Стуса чітко прослідковуємо його світоглядну позицію. Для письменника питання моралі та етики були відокремленими від

політики чи ідеології. Його листи були спрямовані на те, щоб змусити читачів задуматися над їхньою власною роллю у суспільстві, відповідальністю перед іншими та перед історією.

Через свої листи поет не просто висловлював особисте бачення ситуації, а й закликав читачів до здобуття активної громадянської позиції, спонукав до діяльності. Він вірив, що кожен індивід може зробити свій потужний внесок не тільки в особисте життя, але й у розвиток суспільства, якщо буде діяти згідно зі своєю совістю та моральними принципами.

Листи, не зважаючи на їхню інтимність та відвертість, лише частково розкривають глибини душі автора. Вони представляють моменти його думок, емоцій та переживань, не надаючи повного зображення його внутрішнього світу.

Як і будь-який інший вид літератури, листи мають свої обмеження. Вони можуть передавати емоції та думки автора, але не завжди відображають всю глибину його переживань, комплексність думок.

Кожен читач сприймає твір на основі своєї особистої історії, культурного та соціального досвіду. Це може призвести до того, що послання автора спотворюється або втрачається. Для деяких слова письменника можуть відгукнутися в душі, для інших – можуть бути незрозумілими або неправильно інтерпретованими.

Для правильного розуміння епістоли автора важливо враховувати контекст, в якому було написано лист. Знання про життя митця, його переживання та обставини, про які писав, може допомогти читачеві краще зрозуміти думки та емоції.

Історичний фон листів Василя Стуса відображає часи, коли Україна переживала різні політичні, соціальні та культурні зміни. Цей контекст впливає на те, як автор висловлює свої почуття та як він ставиться до навколишнього світу. Для читача, який не знайомий із цим періодом історії, деякі роздуми поета можуть залишитися незрозумілими.

Культурні цінності, традиції та вірування того часу відіграли важливу роль у формуванні світогляду письменника. Його листи відображають певні

особливості, які можуть бути інтерпретовані по-різному, залежно від рівня освітнього та духовного наповнення читача.

Через свої листи В. Стус спілкується не тільки зі своїми сучасниками, але й із поколіннями, які настали після нього. Важливо розуміти, кого автор мав на увазі, пишучи свої листи, і які реакції він очікував викликати у своїх адресатів.

Отже, сприйняття та інтерпретація епістолярію В. Стуса залежить від багатьох факторів: історичного часу і простору; соціального і культурного статусу автора і читача; мети і функції листування; жанрових і стилевих особливостей листів; мовних і художніх засобів вираження; контекстуальних та інтертекстуальних зв'язків; емоційного і раціонального компонентів сприймання.

1.4. Літературознавча рецепція епістолярію В. Стуса

Національний поет і герой України. Василь Стус народився 6 січня 1938 року у селі Рахнівка Вінницької області в багатодітній родині. Його дитинство пройшло в Донецьку, де він закінчив школу із золотою медаллю і вступив до педагогічного інституту [11,12,13,15,16]. Він є одним із найвидатніших поетів України ХХ століття.

Освіта. Закінчив філологічний факультет Київського університету, де вивчав українську філологію.

Поетична діяльність. Василь Стус почав публікувати свої вірші ще в 1960-тих роках. Його поезія відома своєю ліричністю, рефлексивністю та глибокими філософськими роздумами про життя, свободу і людську гідність. Василь Стус був не тільки поетом, але й перекладачем, літературознавцем, публіцистом і громадським діячем. Він перекладав твори Гете, Рільке, Мандельштама, Цветаєвої та інших. Він також був автором літературознавчих досліджень [11,12,13,15,16].

Дисидентська діяльність. Василь Стус був активним учасником українського дисидентського руху і членом Української Гельсінської групи. Він протестував проти порушення прав людини і національних інтересів України в Радянському Союзі. Поет висловив свою позицію публічно під час прем'єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», закликавши до опору тиранії [11,12,13,15,16].

Арешт. Василь Стус двічі був ув'язнений за антирадянську діяльність і провів у таборах і засланнях майже 13 років. Перший раз він був засуджений у 1972 році до 5 років таборів і 3 років заслання, другий раз – у 1980 році до 10 років табору суворого режиму і 5 років заслання. У таборах він зазнавав фізичних і психологічних тортур, але не зрадив своїх переконань [[11,12,13,15,16].

Смерть. Василь Стус помер 4 вересня 1985 року у таборі «Перм-36» в Мордовії внаслідок серцевого нападу. Його смерть була спровокована недбалою медичною допомогою і намаганнями адміністрації табору змусити його

прийняти умови помилування. Письменника поховали на кладовищі біля села Кучино (Пермський край, РРФСР, СРСР) [11,12,13,15,16].

Літературна спадщина. Окрім поезії, Василь Стус залишив після себе ряд прозових творів, діалогів, есеїв та листів. Митець має багатий літературний спадок, який складається з декількох збірок поезій, прози, публіцистики, листів і документів. Його твори відзначаються глибиною духовного пошуку, високою майстерністю мови, оригінальністю образів і символів. Він також створив новий жанр – палімпсест, який поєднує поезію і прозу [11,12,13,15,16].

Пам'ять. У 1989 році Василь Стус був реабілітований. У незалежній Україні його ім'я стало символом боротьби за права людини, свободу слова та українську гідність. Його іменем названі вулиці, площі та інші об'єкти. Василь Стус був визнаний одним із найбільших українських поетів ХХ століття і отримав багато пошани і нагород вже після своєї трагічної загибелі. Так, у 1991 році він був удостоєний Державної премії імені Тараса Шевченка за збірку «Дорога болю». У 2005 році поет був проголошений Героєм України посмертно [11,12,13,15,16].

Василь Стус – не просто письменник. Це людина, яка своїм життям та творчістю довела невмирущість духу, нескореність волі та безмежну любов до України. Його творчість та життєвий шлях залишили незабутній слід у серцях українців.

Листи поета відображають глибоку внутрішню боротьбу, емоційні переживання, рефлексії про життя, свободу та гідність людини. *«Я не зраджую своїй віри, Я не зраджую своїх ідеалів, Я буду боротися за Україну, поки вона не стане вона вільною»*, – писав митець із заслання у листі о художника Опанаса Заливахи [37, с. 135].

Листи Стуса – глибока внутрішня боротьба і рефлексія людської долі. Вони не просто документують події його життя, але й відкривають двері у внутрішній світ поета, який стояв перед численними викликами своєї епохи. Його епістолярій – це своєрідний діалог зі світом, спроба знайти відповіді на найбільш гострі питання людського існування.

В епістолярії поета прослідковуємо роздуми, що стосуються:

- глибокої внутрішньої боротьби. Василь Стус, будучи дисидентом і опозиціонером радянського режиму, переживав численні конфлікти не лише з навколишнім світом, але й із самим собою. Його листи відображають внутрішню боротьбу між принципами свободи, гідності та любові до ближнього. Вони показують, як митець прагнув зберегти свою духовну цілісність у світі, де цінності часто були перекручені.

- емоційних переживань. Кожен лист поета – це свідоцтво його емоційного стану: від відчаю до надії, від самотності до почуття єдності з іншими. Через свої слова він ділиться своїми радощами, страхами, сумом та вірою в краще майбутнє.

- рефлексій про життя. Листи Стуса часто стають місцем рефлексії, де він аналізує життя, людину, своє місце у світі. Його слова містять глибокі роздуми про сенс існування, цінність життя кожної людини.

- свободи та гідності людини. Для письменника ці поняття були ключовими. У своїх листах він часто повертається до ідеї свободи як найвищого блага людини, до необхідності боротися за свою гідність та права.

Листи Стуса – це набагато більше, ніж просто епістолярний жанр. Вони стали мостом між поетом та зовнішнім світом, коли інші комунікаційні канали були обмежені або заблоковані. Епістолярій митця є свідоцтвом його внутрішньої боротьби, філософських роздумів та спроб розібратися в доречності людського існування.

- спілкування зі світом. У своїх листах поет не лише інформував про події свого життя чи ділився особистими переживаннями. Він активно спілкувався зі світом, відкриваючи свої думки та погляди на різні аспекти реальності. Через слова він намагався встановити безпосередній зв'язок із людьми, які, як правило, ділили його переконання або мали власний погляд на різні життєві ситуації.

- пошуку самопізнання. Кожен лист Василя Стуса – це ще один крок до пізнання себе. Через висловлені думки та емоції він осмислював своє місце у

світі, особистісні цінності, переконання, надії та страхи. Листи стали місцем, де поет міг бути собою, без масок та прикрас.

- відкритості та щирості. Митець не боявся бути відкритим у своїх листах. Він писав про те, що відчував, незалежно, наскільки ці емоції були болючими або важкими. Ця щирість робила його листи особливими та глибокими.

- філософських роздумів. Листи Стуса часто вміщували філософські роздуми про життя, свободу, гідність, справжні цінності та сенс існування. Через свої слова він намагався зрозуміти складність світу та своє місце в ньому.

Літературні критики і дослідники часто відзначають, що епістолярій В. Стуса відрізняється глибокою філософією, інтимністю та особистісною відвертістю. Він не тільки ділиться своїми думками та почуттями, але й аналізує глибокі життєві питання, ставлячи себе на місце читача.

Листи Стуса стають відображенням його непересічної особистості, здатності до глибокого аналізу та рефлексії. Цей епістолярій – не просто автобіографічні записи або щоденникові нотатки. Це спроба створити міст між поетом і читачем, де інструментарієм є міркування про універсальні життєві питання.

Коли поет пише свої листи, він завжди має на увазі свого читача. Йому важливо, щоб його думки були не просто висловлені, але й зрозумілі та сприйняті. Він намагається звертатися до читача, ставлячи себе на його місце, передбачаючи можливі реакції та запитання.

В. Стус не обмежується лише власними переживаннями та емоціями. Він поглиблено аналізує такі важливі питання, як сенс життя, гідність особистості, свобода духу, відповідальність перед собою та іншими. Ці роздуми перетворюються на глибокий філософський діалог, який викликає читача до рефлексії.

Через свої листи поет показує, як важливо відчувати та розуміти інших. Його слова нерідко відображають емпатію до читача, бажання поділитися своїм досвідом та допомогти іншим зрозуміти складні аспекти існування.

У листах Василя Стуса відчуваємо постійний пошук взаємодії з читачем. Поет не просто розповідає про своє життя, він хоче створити спільність з читачем, поділитися своїми думками та відчуттями, а також дізнатися думку читача.

Митець не був просто літератором. Він був мислителем, який активно спілкувався зі своїм читачем, намагаючись разом з ним розібратися в складнощах людського існування. Його листи – це своєрідний діалог, який намагається з'єднати дві душі у спільному пошуку відповідей на найглибші питання життя.

Специфіка епістолярію В. Стуса полягає в тому, що він часто звертається до конкретних осіб, але його послання є універсальними. Листи стають мостом між автором і читачем, дозволяючи останньому зануритися в світ поета, його думки та почуття.

Літературознавча рецепція епістолярію В. Стуса свідчить про його непересічність як автора і глибокі рефлексії про людину, світ та місце поета в ньому. Його листи є важливим внеском у розвиток української літератури і джерелом натхнення для багатьох наступних поколінь авторів.

Процитуємо рецензію на «Епістолярій Василя Стуса», який є «унікальним джерелом для вивчення не лише літературної майстерності письменника, а й зразком дистанційного виховання через слово, де листи-настанови до сина виступають як відображення глибокої батьківської мудрості».

У рецензії читаємо наступне: «Однією з найцінніших частин збірника є листи-настанови до сина. Вони не просто відображають глибоку батьківську мудрість, а й служать унікальним джерелом для вивчення методів виховання, які можна застосувати навіть у сучасних умовах.

Листи до дружини розкривають безмежні глибини серцевої любові, яка була між Василем Стусом та його дружиною. Це підкреслює важливість глибоких емоційних зв'язків у житті автора та може служити натхненням для сучасних пар.

Василь Стус не був лише письменником і поетом, а й невтомним комунікатором. Листи до друзів і знайомих підсилюють образ автора як особи, для якої соціальні зв'язки та обмін думками займали важливе місце в житті.

Досліджуючи листи Василя Стуса, виявляємо різноманітність мовно-етикетних формул. Наприклад, привітання «Добридень», «Вітаю», зазвичай розташовані на початку листа, та прощання «Бувайте», «Цілую» на завершення. Автор також часто вдається до вибачень та прохань, використовуючи форми ввічливості, які демонструють його повагу до адресатів. Звертання, згоди та поради виявляють глибину його емоційного зв'язку з сім'єю. Листи Стуса, повні безпосередності і емоційної відвертості, становлять цінне джерело для занурення в його індивідуальність та контекст епохи. [2,3]

Висновки до I розділу

Епістолярій Василя Стуса є одним із найбільш значущих та впливових документів у літературному процесі 1970 – 1980-тих років в Україні та Радянському Союзі. Цей збір листів не просто відображає особисті переживання та думки автора, але й служить важливим історичним та культурним документом, що відкриває ідеологічну атмосферу того часу.

У культурному контексті епістолярій Василя Стуса можна розглядати як сміливий виклик радянській цензурі та обмеженням на свободу слова. Через своє листування поет не лише виражає свої власні погляди, але і підтримує діалог з іншими дисидентами та інтелігенцією. Його листи стають платформою для обговорення критичних питань культури, літератури та ідеології, які були табу в радянському суспільстві.

З ідеологічної точки зору, епістолярій є своєрідним барометром суспільно-політичного клімату 1970 – 1980-тих років. В. Стус критикує радянську систему, відстоює гуманітарні цінності та права людини. Його листи відображають ідеологічні конфлікти та дискусії, що відбувалися на той час, і є свідченням опору репресивній політичній системі.

Епістолярій поета не є просто збіркою особистих листів, а відображає глибоку духовну боротьбу автора в контексті соціальних та політичних викликів його часу. Листи митця розглядаємо як «міст» між особистісними переживаннями та ширшими етичними питаннями: про права людини, важливість свободи та небайдужість до репресій. Вони також розкривають його думки про роль митця в суспільстві.

Кожен лист Василя Стуса є свідченням його незламної волі, відданості ідеалам і готовності жертвувати власним благом заради вищих принципів. Його листи відображають відповідальність за сприяння гуманним цінностям та захист прав людини.

Епістолярій В. Стуса не просто комунікаційний інструмент, але й мистецтво слова. Він демонструє майстерність письменника, де кожне слово, фраза або образ набувають особливого значення.

Читач не є просто одержувачем листа, але й активним учасником художнього діалогу, який вимагає взаєморозуміння, співпереживання та співтворчості. Він виступає водночас інтерпретатором тексту, здатним до аналізу, синтезу, оцінки, та порівняння.

Читач Василя Стуса характеризується високим рівнем культурності, освіченості, та критичності. Він також має готовність до сприйняття складних і суперечливих текстів.

Ці аспекти підкреслюють, що взаємодія між автором і читачем у епістолярному жанрі є двосторонньою і комплексною, де обидва учасники активно взаємодіють на різних рівнях: емоційному, інтелектуальному та культурному.

Читач Василя Стуса не є байдужим до долі автора, нації, або людства. Це підкреслює глибоку емоційну та інтелектуальну взаємодію між автором і читачем.

Отже, проблема співвідношення «автор – читач» у творчості Василя Стуса є багатогранною і має глибокий філософський зміст.

Через листи В. Стус відкривав свої внутрішні переживання, роздуми, ідеї та особисте ставлення до навколишнього світу. Жанр епістолярію дозволяє вести діалог на особистому рівні, що збагачує взаємодію.

Епістолярій письменника розглядаємо як унікальне джерело, що відкриває не лише літературні аспекти його творчості, але й слугує зразком дистанційного виховання.

РОЗДІЛ II

ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА ТА ОСНОВНІ МОТИВИ ЛИСТУВАННЯ ПОЕТА

Аналіз сайту «Стус центр» [10] містить основні листи:

1970 рік	
До батьків і сестри 8.06.1970.	Листи рідним, 10 червня 2020 року.
1972 рік	
До дружини 14.06.1972.	Листи рідним, 10 червня 2020 року.
До дружини, її батьків і сина 17.12.1972.	Листи рідним, 10 червня 2020 року.
До батьків, сестри, племінниці 17.12.1972.	Листи рідним, 10 червня 2020 року.
К жене и сыну от 23.12.1972 г.	Листи рідним, 20 дек. 2021 р.
1973 рік	
Новорічна вітальна листівка до дружини, орієнтовно грудень 1972 р.	Листи рідним, 5 січня. 2021 р.
Вітальна листівка дружині (орієнтовно 1973 р.)	Листи рідним, 6 січня. 2021
Вітальна листівка дружині (орієнтовно 1973 р.)	Листи рідним, 6 січня. 2021
Вітальна листівка дружині (орієнтовно 1973 р.)	Листи рідним, 6 січня. 2021
Лист до дружини (березень 1973 р.)	Листи рідним, 18 січня. 2021
Лист до дружини від 9.04.1973 р.	Листи рідним, 19 січня. 2021
Лист до дружини від 22.05.1973 р.	Листи рідним, 20 лют. 2021 г.
Лист до батьків від 12.08.1973 р.	Листи рідним, 23 березня 2021 р.
Лист до батьків і сестри 01.09.1973 р.	Листи рідним, 25 березня 2021 р.
Лист до дружини та сина. Вересень 1973 р.	Листи рідним, 26 березня 2021 р.
Лист до дружини й сина від 19.11.1973 р.	Листи рідним, 30 березня 2021 р.

1974 рік	
Лист до дружини від 1-3 січня 1974 р.	Листи рідним, 16 апр. 2021 р.
Лист до дружини від 8.12.1974 р.	Листи рідним, 23 апр. 2021 р.
Лист до дружини та сина від 8.05.1974 р.	Листи рідним, 28 апр. 2021 р.
Лист до дружини від 19.08.1974 р.	Листи рідним, 25 травня 2021 р.
Лист до дружини від 23-24.09.1974 р.	Листи рідним, 1 червня 2021 р.
1975 рік	
До сина 11 авг. 2020 г.	
Лист до дружини від 3-4 грудня 1975 р.	Листи рідним, 3 дек. 2020 р.
Лист до дружини від 1.06.1975 р.	Листи рідним, 13 апр. 2021 р.
Лист до дружини від 7.01.1975 р.	Листи рідним, 17 апр. 2021 р.
Лист до дружини (квітень 1975 р.)	Листи рідним, 10 травня 2021 р.
Лист до дружини та сина від 28.04.1975 р.	Письма родным, 9 июля 2021 р.
Лист до батьків від 14.03.1975 р.	Листи рідним, 12 травня 2021 р.
1976 рік	
Лист до дружини від 26.05.1976 р.	Листи рідним, 6 червня 2021 р.
Лист до дружини від 3.06.1976 р.	Листи рідним, 15 апр. 2021 р.
1977 рік	
Листівка до дружини. Березень 1977 р.	Листи рідним, 7 окт. 2020 р.
Лист до дружини від 8.03.1977 р.	Листи рідним, 14 янв. 2021 р.
1978 рік	
"...ми є – добро, а вони – труха і гниль..." Листи рідним, 7 лют. 2023 г.	Вітальна листівка дружині від 17.12.1978 р. Листи рідним, 31 дек. 2020 г.
Лист дружині, синові та друзям від 31.12.1977 - 1.01.1978 рр.	Листи рідним, 31 дек. 2021 р.
1979 рік	
До сина 15.01.1979	Листи рідним, 10 липня 2020 р.

1980 рік	
Лист до дружини від 13.12.1980 р.	Листи рідним, 2 авг. 2022 р.
1981 рік	
Лист до дружини та сина від 16.05.1981 р.	Листи рідним, 18 травня 2022 р.
Лист до дружини та сина від 1.06.1981 р.	Листи рідним, 30 сент. 2020 р.
Лист до дружини і сина від 14.09.1981 р.	Листи рідним, 25 апр. 2022 р.
Лист до дружини й сина, грудень 1981 р.	Листи рідним, 28 дек. 2020 р.
1982 рік	
Лист до дружини та сина від 1.08.1982 р.	Листи рідним, 22 авг. 2022 р.
Лист до дружини та сина від 14-15.11.1982 р.	Листи рідним, 16 авг. 2022 р.
1983 рік	
"...думати... і творити себе..." Лист до дружини і сина від 30.04.-2.05.1983 р.	Листи рідним, 8 травня 2023 р..
1984 рік	
"Ти - це твоя воля...": Лист до дружини та сина від 15.01.1984	Листи рідним, 6 червня 2023 р.
Першопублікація: лист до дружини та сина від 1 червня 1984 р.	Листи рідним, 3 авг. 2023р.
Першопублікація: лист до дружини та сина від 1 червня 1984 р.	Листи рідним, 3 авг. 2023 р.
Лист до дружини від 1.08.1984 р.	Листи рідним, 9 листопада 2020 р.
Лист до дружини від 24.10.1984 р.	Листи рідним, 6 окт. 2023 р.
Лист до батьків від 4.11.1984 р.	Листи рідним, 7 дек. 2020 р.
1985 рік	
Лист до дружини та сина від 1.02.1985 р.	Листи рідним, 18 сент. 2023 р.

Діаграма – лінія часу, яка ілюструє Листи Стуса за роками

2.1. Листи-настанови до сина

Листи Василя Стуса, написані до єдиного сина Дмитра, із заслання, наповнені особливим трепетом і любов'ю. Вони містять чимало чинників, серед яких провідне місце посідають:

- Глибока відповідальність. Василь Стус почував відповідальність за виховання свого сина, незважаючи на відстань, що розділяла їх. У листах бачимо неймовірне бажання батька передати синові свій цінний та важливий життєвий досвід.
- Мотиви і проблематика часу. Листи можуть відображати основні мотиви і проблеми того часу, в якому жив Василь Стус. Тут поет звертає особливу увагу на політичні та соціальні питання, які впливали на життя людей.
- Особисті переживання митця. Листи письменника сповнені його особистими переживаннями, емоціями, стурбованістю, бажанням залишити своєму синові найкращі поради і вказівки.
- Бажання передати власний досвід. В епістолярії поета прослідковуємо його прагнення передати синові свій життєвий досвід і мудрість. Це можуть бути поради, що стосуються особистого розвитку, навчання, моральних цінностей тощо.
- Почуття безмежної батьківської любові. Весь епістолярій наповнений великою батьківською любов'ю, яка скерована на те, аби допомогти синові відчувати тепло і підтримку батька, навіть якщо він не може бути поруч.

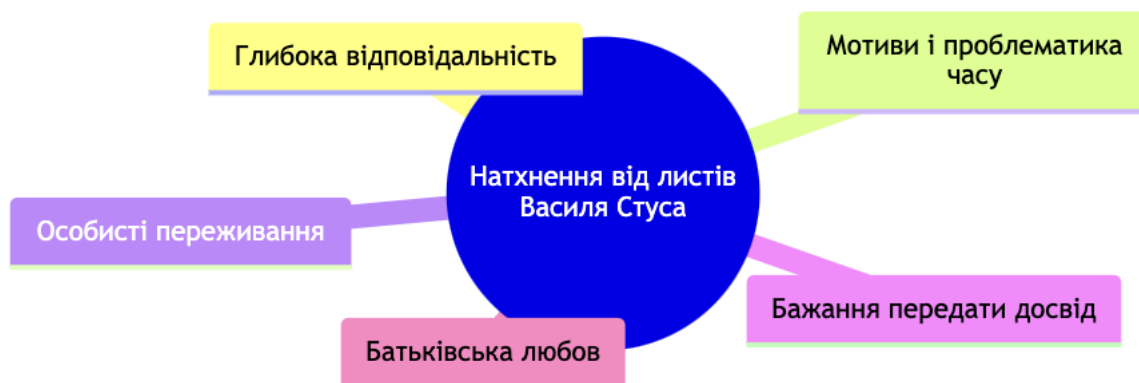

Схема семи настанов, натхнених листами Василя Стуса до свого сина

Листи до сина Василя Стуса є важливим зразком виховання «на відстані». Це не просто епістолярій. Це настанови, поради та міркування, які не втратили актуальності й нині [8].

Листи Стуса до сина Дмитра відображають тему усвідомленого батьківства. Вони показують, як батько може впливати на життя своєї дитини, навіть коли вони фізично відокремлені.

Епістолярій письменника порушує проблему виховання дитини на відстані. Василь Стус намагався долучатися до виховання сина через листування, адже іншої можливості в поета не було.

Основними мотивами у листах є любов батька до сина і бажання допомогти йому стати чесною, мужньою та мудрою людиною [9]. Боротьба за правду і свободу – важливий мотив, який є провідною ланкою всієї творчості Василя Стуса. Основні мотиви листування поета були пов'язані з його любов'ю до поезії, найрідніших у світі людей (дружини та сина), до України та Бога.

Правдивість та чесність є фундаментальними моральними цінностями, яким Василь Стус надавав великого значення у своєму листуванні з сином. Йому було важливо, щоб його спадкоємець розумів глибокий моральний зміст цих принципів та віддавав їм належне. Ось декілька важливих аспектів цього

питання.

Схема 8, яка ілюструє ключові аспекти листів Василя Стуса до сина

Внутрішня правдивість є одним із ключових понять у творчості Василя Стуса, відомого українського поета та дисидента. Письменник надавав великого значення автентичності особистості та її відданості моральним цінностям. Його роздуми про внутрішню правдивість відображають глибоке розуміння необхідності боротьби з самообманом та ілюзіями, які можуть відволікати особистість від її духовного шляху.

Об'єктивність самосприйняття є важливою якістю, яка може вплинути на всі аспекти нашого життя. Василь Стус наголошував на цій проблемі та закликав до відмови від самозаперечення та самообману. Його слова мають велике значення, оскільки вони надихають нас розвивати більш об'єктивний погляд на себе та довколишній світ.

Самопізнання є першим кроком до об'єктивного погляду на свій внутрішній світ. Це означає, що ми повинні спрямовувати увагу на наші думки, почуття та переконання, зусиллям власної волі розуміти їхню природу і походження. Часто ми можемо перебувати у стані самозаперечення, ігноруючи частини себе, які нам не подобаються або які вважаються «неправильними». Однак Василь Стус підкреслював, що це не сприяє нашому особистісному росту. Щоб бачити реальність такою, якою вона є, ми повинні впізнавати всі аспекти нашого внутрішнього світу, беручи до уваги й ті, які можуть здатися особливо нецікавими чи неприємними.

Самообман може заважати нам бачити реальність. Інколи можемо відмовитися від правдивих фактів або намагатися виглядати кращими, ніж є насправді. Василь Стус закликав зректися від цих ілюзій та зіткнутися з правдою життя. Тільки тоді, коли ми приймаємо свої сильні та слабкі риси, можемо розвиватися як повноцінна особистість.

Так, в одному з листів до сина Василь Стус підкреслює важливість протистояння ілюзіям. Він завжди вважав, що ілюзії є чимось, що може заважати істинному розумінню світу і самого себе. У листах і своїх творах він неодноразово наголошував на важливості протистояння ілюзіям та боротьбі за об'єктивне сприйняття реальності: *«Мій сину, я бажаю тобі завжди дивитися*

на світ з відкритим розумом. Ілюзії можуть стати мережами, які утруднюють твій розвиток та досягнення цілей. Не бійся приймати правду, навіть якщо вона не завжди приємна. Тільки через протистояння ілюзіям ти зможеш бачити реальність та рости як особистість.

Будь завжди відважним, і готовим виходити за межі своїх переконань і поглядів. Це допоможе тобі розширювати свій світогляд і досягати нових висот. Твоя сила полягає в об'єктивності та глибокому розумінні реальності».

Василь Стус завжди вірив у потенціал кожної людини та важливість чесності перед самим собою. Його листи до сина – це заклик до боротьби за істинну об'єктивність та самопізнання, які можуть допомогти досягти успіху у житті.

Поет надавав великого значення моральній цілісності як фундаменту для внутрішньої правдивості. У своїх роздумах і творах він наголошував на важливості пристрасті до правди та моралі, які разом можуть вести до досягнення автентичності: *«Моральна цілісність – це те, що робить нас справжніми і правдивими перед собою та іншими. [...] Жити згідно зі своїми переконаннями і моральними цінностями, незалежно від тиску зовнішнього світу».*

Василь Стус переконував, що моральна цілісність допомагає нам бути сильними і відданими своїм принципам, навіть у важкі моменти. Він писав: *«Мораль – це твоє ведуче світло. Це те, що веде тебе до правильних виборів, навіть коли вони важкі».*

Поет закликав до того, щоб син завжди прагнув до правди та моралі в своєму житті: *«Це твоя найважливіша спадщина. Будь завжди вірним собі та своїм принципам, і ти зможеш досягти внутрішньої правдивості і автентичності».*

Таким чином, у зверненні Василя Стуса до сина завжди прослідковуємо важливість моральної цілісності як основи для внутрішньої правдивості та життєвого успіху.

Поет вважав, що автентичність – це одна з найважливіших рис особистості. Він вважав, що справжній шлях до внутрішньої правдивості полягає в тому, щоб жити відповідно до своїх власних переконань та цінностей, незалежно від зовнішнього тиску або соціальних очікувань: *«Автентична особистість – це та, яка не удається і не виграє. Це та, яка вірна собі та своїм ідеалам, навіть якщо це важко»*.

Митець закликав сина завжди бути вірним собі і своїм переконанням: *«Нехай твій шлях завжди буде тим, що відповідає твоїй справжній сутності. Живи, як ти вірив би, що це єдиний правильний шлях для тебе»*.

Автентичність, за словами Василя Стуса, полягає в тому, щоб не піддаватися псевдоідеям чи іншим впливам, які можуть відхилити людину від її власного шляху. Треба жити згідно своєї внутрішньої правдивості, і це допоможе бути автентичною особистістю.

Таким чином, це послання, яке Василь Стус надіслав своєму синові, говорить про найважливіший життєвий аспект людини – залишитатись вірним собі в кожній ситуації, яка випаде на долю.

Василь Стус завжди вірив у важливість постійної рефлексії та саморозвитку. Він наголошував на тому, що саморозвиток – це ключ до досягнення внутрішньої правдивості та особистісного зростання.

Так, у листі до Дмитра він пише наступне: *«Нехай цей шлях навчання і самовдосконалення ніколи не закінчується для тебе. Постійно рефлексуй над своїми діями та вчинками, шукай можливості для розвитку своїх здібностей. Тільки через постійний ріст і навчання ти зможеш стати кращою версією себе»*.

Митець підкреслював важливість чесних стосунків з іншими людьми: *«Чесність у відносинах – це основа взаємної поваги та співробітництва. Не бійся виражати свої почуття та переконання відкрито та чесно. Це допоможе тобі побудувати глибокі та довірливі відносини з іншими»*.

Лист батька до сина сповнений вдячності та надії, що той зростатиме як особистість завдяки рефлексії, саморозвитку і чесним стосункам з іншими людьми.

Василь Стус закликав сина не приймати на віру обставини чи догми без критичного аналізу, а прагнути до правди, незалежно від того, наскільки це може бути незручним або викликати незгоду.

Поет завжди залишався глибоким прихильником правди і відмови від фальші. Він вважав, що багато соціальних і особистих проблем виникають саме через обман та фальшивість. Його життя та твори завжди віддзеркалювали це переконання.

Для Василя Стуса саме автентичність була надважливою складовою його життя. Він вважав, що бути справжнім перед собою та іншими – це найкращий спосіб жити. Відмова від фальшу та відкритість є ключами до автентичності, і тільки через це можна заслужити повагу та визнання від інших.

Василь Стус писав. «Бути собою — це бути вірним своїй долі»[26, с.151]

Поет завжди був прихильником правдивості та чесності. У своїх творах і листах він акцентував увагу на цих важливих моральних цінностях, вважаючи їх основою справжньої особистості та гідності.

У листі до Дмитра батько пише наступне: *«Син мій, правда – це найбільший скарб. Бути правдивим перед собою та перед іншими – це шлях до самопізнання та поваги від інших. Чесність у відносинах з іншими – це фундаментальна цінність, яка дозволяє побудувати глибокі та відверті взаємини»*. [26, с.200]

Відданість ідеалам була однією з основних цінностей у житті Василя Стуса. Він завжди підтримував інших у тому, аби завжди залишатися вірними своїм переконанням та не піддаватися зовнішньому тиску. У листі до сина ці батьківські переконання звучать так: *«Сину мій, нехай твої ідеали будуть тобі вірними наперекір усім труднощам та перешкодам. Не піддавайся тискам суспільства або зовнішнім впливам. Твої ідеали – це твоя душа, і ти завжди маєш право залишатися вірним їм»*.

Василь закликає свого сина бути сильним у відстоюванні своїх переконань і наголошує на важливості відданості ідеалам. *«Твоя вірність своїм ідеалам може змінити світ»*, – пише він.[19,с. 150]

Самоповага та відчуття власної гідності були надзвичайно важливими для Василя Стуса, особливо в умовах важких життєвих обставин, з якими він стикався у своєму нелегкому, але до кінця правдивому житті.

Поет постійно підкреслював важливість самоповаги та значення й розуміння відчуття власної гідності. Він вважав, що саме такі якості допомагають людині подолати будь-які труднощі, виправдовують власні переконання навіть у найважчих життєвих обставинах.

У листі до сина Василь Стус пише: *«Сину мій, незалежно від того, які випробування тобі доведеться пережити, завжди пам'ятай про свою гідність. Самоповага – це твоя сила, яка допоможе тобі пройти через будь-які темряви»*.

Письменник надихає свого нащадка бути впевненим у собі та вірити у власну гідність: *«Ти є важливою і цінною особистістю, – пише він. – Не дозволяй нікому понижувати тебе чи підштовхувати до самозаперечення»*. [26,с. 100]

Тема гуманізму, любові, співчуття та здатності розуміти та прощати інших була надзвичайно важливою у творчості та житті Василя Стуса.

Поет завжди підкреслював важливість гуманізму та любові у стосунках з іншими людьми. Він вважав, що співчуття та здатність розуміти і прощати інших є ключами до гармонійних взаємин та спільного життя в мирі. Так, у листі до сина саме з цього приводу батько зазначає таке: *«Сину мій, нехай твоє серце завжди буде відкритим для любові та співчуття. Гуманізм – це важлива складова кожної справжньої людини. Здатність розуміти інших, бути співчутливим і прощати – це те, що робить нас кращими»*.

Кожен із зазначених аспектів відображає глибоку прив'язаність Василя Стуса до моральних цінностей, і саме через це у своїх листах до сина він намагається передати найважливіші уроки життя, прагнучи підготувати його до складних соціально-політичних реалій того часу.

Так, неодноразово поет, незважаючи на жорстокі обставини власного життя, неодноразово наголошує на важливості освіти та саморозвитку. Ці компоненти, як і любов до рідної землі, були невід’ємними аспектами у житті та творчості Василя Стуса.

Василь Стус намагався виховати в сина здатність ставити під сумнів стереотипи та догми соціального устрою. Він був прихильником критичного мислення та незалежного погляду на світ. Так, батько у листах надихає свого сина бути незалежним у своїх думках і діях: *«Справжній розвиток починається з вільного мислення, – пише він. – Здатність ставити під сумнів догми та шукати власну правду – це те, що робить нас справжніми людьми»* [19].

Епістолярій Василя Стуса сповнений сподівань і настанов, які він хоче передати своєму сину, як-от:

*«Коли ти вмієш ждати без утоми,
обмовлений, не станеш брехуном,
ошуканий, не піддаєшся злему
і власним не хизуєшся добром...».*

Ці рядки вказують на важливість терпіння, правдивості та сили характеру у випробуваннях життя [19].

«Синку!

Дороге моє пташа!

Зараз – 4 ранку. Я щойно повернувся з роботи (затримався) – а тут лист од Тебе. Одразу за листа, бо давно не мав. Прочитав – лист прекрасний. Дуже дякую. Зрадів я Твоїм листом, аж серце мені заболіло. Дякую, синку. Підраховую: це у Вас восьма вечора, 23 січня. Ти, певне, в хаті, читаєш або дивишся телевізор. Або – вечеряєте втрьох – дедя, Ти і мама. Мама щось проказує ласкавеньким голосочком, дедя жартує з Тобою, а Ти поспіхом щось відказуєш, лизькаючи страву, бо їдець із Тебе не дуже старанний. Хотів би бачити фото деді – цікаво, який він – чи постарів за ці сім літ, як я його не бачив. Коли є фото – вишліть – прошу.

Я був відпустив бороду, вуса, сфотографувався так, але фото не вийшло. Тепер зголив усе, бо не дуже приємно носити цю лісосмугу на обличчі – і колеться, і лоскоче».

«Учися жити – то високе мистецтво, якого чимало людей так і не навчилося, хоч прожили життя. Але тут і дивувати ніяк: хто вчить жити? Люди, народившись, вважають, що жити вони вміють. Для багатьох це – прибільшувати свою власну порожнечу всякими набутками – давай купимо те чи те. Оце – і все життя: заслонити свою порожнечу громадям машин, телевізорів і т. д. Але – це смішне вміння, це наївна спроба втекти од життя на луки задоволення. Життя не є насолода. І не є задоволення. Воно має свій насущний житній, із остюками, смисл. У тому насущникові – міра життя».

«Ти повинен бути освіченою людиною. Бо теперішня людина – тільки освічена. Людина – це обов'язок, а не титул (народився – і вже людина). Людина – твориться, самонароджується. Власне, хто Ти є поки що? Кавалок глини сирової, пластичної. Бери цей кавалок у обидві жмені і мни – доти, поки з нього не вийде щось тверде, окреслене, перем'яте. Уяви, що Бог, який творить людей, то Ти є сам. Ти є Бог. Отож, як Бог самого себе, мни свою глину в руках, поки не відчуєш під мозолями кремінь. Для цього в Тебе найкращий час – творися ж!».

«Не знаю, чи є в Тебе дівчина. Коли є (чи – коли буде) – намагайся, щоб вона була вища за Тебе. Тобто, щоб Ти дотягався до неї, а не опускався. Коли ж вона надто земна, то вигай її – небесною, і вона стане небесніти. Але краще, щоб у неї було і землі, і неба. Дівчина має надати Тобі змогу – кращати, а не гіршати.

Любов – то, може, єдина справжня квітка, подарована людині Богом. Тільки в любові людина розумна. І навіть: що більше, дужче любиш – то розумнішаєш. Інших квіток, кращих за цю, квітку любові, я не знаю.

Не знай поганих дівчат – хай вони для Тебе просто не існують (я, скажімо, в свої 46 років просто не вірю, що бувають жінки, які лаються, обманюють, продаються і т.д. і т.п.). У мене, слава Богу, такого досвіду не було. І тішу себе тим, що знайомі дівчата моєї молодості ставали кращі коло мене (а я – коло них).

Так було і з мамою-Валею – найкращою, найлюдянішою, найцнотливішою моєю дівчиною: я став кращий од неї, вона – од мене. Я дякую Долі, що Валя – моя дружина, мама мого сина (у мене прекрасна мама – бабуся Їлінка, у мене прекрасна дружина, так схожа – у моїх очах – до моєї мами).

Василь Стус (З листа до сина)» [19].

«Люди мають жити, як янголи: з любов'ю одне до одного, з почуттям, що всі люди брати, рівні, чесні, богоподібні, всесильні, незламні, кришталеві.

Світ – це таночок усіх людей, що взялися за руки і чаються братами, просвітлими душами, що ширяють межі небом і землею – як степові жайворонки, співом славлячи сонце і дощ, і сніг, і бурю, і річку, і дерева, і птаство, і метеликів, і тигрів, і щедриків (сонечка!), і вовків.

Бо все – живе і хоче жити. Тож хай живе – усе, що росте, цвіте, пасеться.

А ми, брати-люди, – посеред квітів, птаства, і звірини, і дерев. Усе, що ми зробимо доброго, піднесе небо ще вище, від нашої доброти хмари стануть біліші, а небо – голубіше, а сонце – ясніше.

Бач, сину, я хочу, щоб Ти виріс чесним, мужнім, мудрим чоловіком. Бо людина буває тільки така. Інша проживе, проскніє, прожере не з одного єгипетського глечика – поки й гегне. А чи була вона людиною? Чи було в неї життя? Чи залишила вона по собі добрий слід?

Василь Стус (З листа до сина)» [19].

«Дмитрику, Ти пишеш, чи є в листі помилки. Є. Ти пишеш: Добрий день, дорогий тато. А треба – тату. Це клична форма, обов'язкова в грамотному письмі. Ти пишеш «невезло» (разом), пагано (через а), запнесься (треба – шся), Миколаєвича (треба – йо). Не кажу, що вживаєш жара (спека!), приходитьсья (доводиться), переварювати в собі (хоча б уже яке перетравлювати, коли не знайшов кращого слова). Отточений треба з -нн-, бо це вже стала якість, майже без дії (точений нос, але отточенний). Пишеш: допомагаю мамі (треба – а). Пишеш: бо в школі це (треба – цього) учили (треба – вчили) робити. Я читаю менше, чим на Прип'яті (треба – ніж); думаєм на неділку (треба – тиждень) з'їздити. Скоріше за все поїдем – це зле. Треба: мабуть, мабуть-таки

(бо Ти встановлюєш не швидкість поїздки, а точність подорожі). Ще: Валік не йде, радив би вживати дорослу форму – Валентин. Як гадаєш? Із комами в Тебе великої дружби нема: часом ставиш зайві» [2].

Досить часто Листи Стуса мають форму настанови, як-от:

«...Коли Ти матимеш свій характер – щоб був по Тобі і щоб був міцний, то буде найважливіше – за всякі там університети. Бо характер – це фундамент для майбутньої будівлі. Коли він міцний, то на ньому можна зводити хмарочоси, він витримає будь-яке навантаження. Людський характер, правда, на відміну од будівлі, виробляється чи не на все життя. Кожен великий іспит життєвий показує, чого вартий підмуток. Він може зруйнуватися – коли слабкий (орли стають свиньми), може підруйнуватися, а може не тільки витримати все, а ще й зміцніти. Як на мене, люди зі своїм характером без вищої освіти кращі за людей із ромбом, але без характеру» [2].

«...Безхребетні досягають успіху легше, але живуть нецікаво. Мені подобаються люди, що, як кажуть, «пруть буром», тобто, мають свій норів. Ці люди – нещасливі в житті, зазнають усіляких страждань (щасливі – здебільшого безхребетні, ті, що, як покірне телятко, дві матки ссуть). У житті доводиться обирати: або цікаву муку або нецікаве щастя» [2].

«...Буває часто: людина знає бозна-скільки, але розмовляти з нею вкрай нудно, бо вона нічого не тямить розповісти цікаво: в неї нема свого стержня, хребта, до якого кріпиться вся кісткова система. Тобто, така людина не має самої себе (все інше – телевізор, машину, дачу, штани, професію – має!). Це гарба сіна, сяк-так наваленого на купу, під якою пищить, як руда миша, квола натурочка маминого мазунчика – хай навіть і з сивим волоссям на голові. Це – вкрай безнадійний варіант людського існування, бо тут уже ніхто не порятує – коли немає самого себе. А коли людина має себе, свій хребет, свій центр, свою основу, свою гравітацію, сказати б, тоді все падає на свої місця – і людина схожа на Ейфелеву чи Останкінську башту, а не на гарбу сіна. Хочу, щоб Ти був схожий на башту, а не на гарбу сіна» [2].

«...Я вже Тобі радив, сину – вести щоденник? Веди його. Це виробляє стиль, спонукує до глибшого думання. Нехай це буде щоденник Твоїх почувань, емоцій, думок. У ньому Ти ніби стаєш жити в двох особах: той – що живе, і той, що спостерігає за собою. Ніби існуєш у двох проекціях. Це ніби перше збагнення Вічності, таємниче циганське дзеркало, яке ворожить, нічого ясно не кажучи, а тільки натякаючи (знаєш мову ворожок?)» [2]

«...Погані фільми дивитися – шкідливо, як і погані читати книги. Вони зменшують, а не збільшують читача. Краще вже – кудись у парк, ліс, на озеро, в концерт. Бійся телевізора, подивляйся тільки справжній мінімум. Є такі хвороби, які непомітно посідають людину. Одна з них – любов до телепередач» [23].

Листи Стуса до сина Дмитра є виразом глибокої батьківської турботи та відповідальності. У них він прагне передати свою мудрість та життєвий досвід, намагаючись виховати сина на відстані. Поет звертає увагу на важливість освіти, розвитку особистості та моральних цінностей. Він розмірковує над суспільно-політичними питаннями свого часу, передаючи синові уроки гуманізму, правди та відданості ідеалам. Василь Стус підкреслює важливість чесності та автентичності у житті, нагадуючи про значення самоповаги та здатності до саморефлексії. Листи поета відображають його особисті переживання, висвітлюючи його бачення світу, стосунків з людьми та свого місця у суспільстві. Вони наповнені глибокими роздумами про життя, про внутрішню правдивість та пошук ідентичності. Через свої листи Стус ділиться своїм баченням світу, спонукаючи сина до критичного мислення, до оцінки реальності за її справжнім виглядом, відкидаючи ілюзії та обман.

В листах Стус відкриває перед сином світ своїх думок та почуттів, роблячи акцент на важливості внутрішньої гармонії, на потребі любити і бути любленим. Він залишається вірним своїм переконанням навіть у найскладніших життєвих ситуаціях, демонструючи мужність та відданість боротьбі за власну ідентичність і правду. Його листи є свідченням нескореного духу та нескінченної любові до

сина, рідної землі та ідеалів, які є невід'ємними від великого життя та творчості поета.

Листи Стуса до сина Дмитра із заслання - це глибокий вияв батьківської турботи та відповідальності, багатий на мудрість і життєвий досвід, спрямований на виховання сина на відстані. Стус розмірковує над суспільно-політичними проблемами, даючи уроки гуманізму, правди та відданості ідеалам. Він наголошує на освіті, особистісному зростанні та моральних цінностях, підкреслюючи важливість чесності та справжності в житті. Листування Стуса розкриває його особисту боротьбу, світогляд і непохитну віру в те, що потрібно залишатися вірним собі, критично мислити і дивитися в обличчя реальності без ілюзій. Ці листи є свідченням незламного духу та незламної любові до сина, Батьківщини та ідеалів, що є невід'ємною частиною великого життя і творчості поета.

2.2. Листування з дружиною – епістолярне втілення Любові

Листування поета з дружиною є важливим джерелом інформації про його особисте життя, стосунки та емоції. Воно може слугувати епістолярним втіленням любові, яке відображає глибокі почуття та думки автора.

Листування з дружиною переповнене тематикою любові, взаєморозуміння та підтримки. Автор досить часто висвітлює події з особистого життя, свої думки та переживання.

Листи Стуса до його дружини – це не просто слова на папері, це відбиток його душі, емоцій, почуттів та думок, які він переживає, будучи відділений як від неї, так і від своєї рідної землі.

Любов – не просто емоційний стан, це сила, яка може перетворювати життя, надавати йому глибшого змісту та відчуття наповненості. Для Василя Стуса любов до дружини стала однією з таких перетворюючих сил.

Кожен лист, написаний письменником, відображає його глибокі почуття до дружини. Навіть коли він описує своє повсякденне життя або випробування, які переживає, думки про кохану є завжди присутніми. Це засвідчує той факт, наскільки Валентина була важливою частиною життя митця, його думок та емоцій.

В умовах важких випробувань, коли інші могли б втратити надію або зламатися, Василь Стус знаходив в собі силу, натхнення і мужність саме завдяки своїй дружині. Вона стала для нього світлом у темряві, джерелом його віри та натхнення.

У своїх листах поет часто згадував спільно проведений час, моменти щастя, які вони разом пережили. Ці спогади були для нього втіхою, допомагали відчувати близькість до рідної серцю людини, незважаючи на фізичну відокремленість.

Цей зв'язок не був простою романтичною пристрастю. Це було кохання, що зросталося і міцніло з часом, витривало проходило випробування і відстань і стало символом незламності, вічності та вірності.

У важких обставинах ув'язнення, де кожен день ставав випробуванням для духу і тіла, Василь Стус знаходив у себе внутрішню силу завдяки своєму коханню до дружини. У часи роздумів, коли навколо панувала безвідрадна атмосфера і чорні думки, спогади про її обличчя, голос, моменти їхньої спільної радості давали йому віру в краще майбутнє.

Ця постійна думка про найдорожчу подругу життя, про їхнє минуле і спільне майбутнє, служила найміцнішою опорою у важкому житті за ґратами. Кохання поета до дружини не було лише романтичним почуттям. Це була велика сила, яка допомагала йому відчувати себе живим, попри всі труднощі. Кожен лист, який він писав до єдиної жінки, ставав своєрідним актом опору, засобом боротьби зі своєю власною відчайдушністю, способом зберегти зв'язок із зовнішнім світом.

Василь Стус завжди сприймав свою дружину не просто як кохану, а як особистість із власними думками, переконаннями та баченням світу. У його листах відчувається не лише ніжність та тепло, але й глибока повага до коханої. Для поета було важливо не просто слухати, але й розуміти, що дружина відчуває, як сприймає навколишній світ, якими є її думки та почуття.

Для Василя Стуса образ дружини часто ставав основою його творчості. Це обожнення коханої стало своєрідним джерелом натхнення для поета. Вона була для нього музою, яка надихала на написання віршів. У поетичних рядках митець ділився своїм баченням внутрішнього світу Валентини. Вона для нього була символом гармонії, краси та добра. Це не було просто фізичне або емоційне захоплення. Автор обожнював духовність, ідеали та світогляд коханої.

Незважаючи на всі труднощі та виклики, які виникали у подружньому житті, стосунки між Василем Стусом та його дружиною залишалися міцними та незламними. Вони знаходили в собі сили підтримувати та розуміти одне одного, що допомагало зберегти кохання незмінним навіть у найтяжчі часи. Взаємна повага та обожнення стали міцним фундаментом, на якому ґрунтувалася їхня спільна життєва дорога. Це був справжній глибокий зв'язок між двома людьми,

які цінували одне в одному не тільки любов, але й духовність, вірність ідеалам та здатність вистояти разом у складних життєвих обставинах.

У в'язниці Василь Стус відчував неймовірні труднощі, але його почуття до дружини лише зміцнювалися. У кожен лист до неї він вкладав величезну частину свого серця, демонструючи неймовірну відданість. Цей епістолярій був не просто словами на папері. То був міцний зв'язок між подружжям у найважчий період їхнього життя.

Листи стали не просто символом любові, але й потужною опорою для Василя Стуса. Вони давали йому силу продовжувати боротися і вірити у краще майбутнє, були неймовірним світлом у темряві, яке наповнювало надією і допомагало зберегти розум у надсладних умовах виживання.

Хоча поет і його дружина були фізично відокремленими, їхні душі залишалися разом завдяки такій незламній відданості. Це є прикладом того, як істинне кохання може долати всі перешкоди і випробування і як сила слова може бути міцнішою за будь-які життєві обставини.

Отже, Листи Стуса до своєї дружини – це не тільки документальне свідчення почуттів, але й величезний приклад для всіх, що засвідчує справжню сутність любові та відданості.

Для поета ностальгія стала способом вираження його внутрішнього світу та болю від втрат. Кожен лист, який він писав, відбивав величезний жаль за втраченим домом, нормальним життям і спілкуванням. Поет досить часто згадував найпростіші моменти життя, проведені разом: вечірні прогулянки, розмови при свічках, спільні ранки та трепетно-ніжні миті людських взаємин.

Ці спогади стали для митця особливими вікнами в минуле, де все було набагато простішим і спокійнішим. Вони нагадували йому про те, чого тепер позбавлений, але водночас стали потужним джерелом сили, мотивуючи продовжувати боротьбу.

Епістолярій В. Стуса наповнений тугою та сумом за втраченими моментами, але водночас він є свідченням незламної духовності. Листи показують, як людина може зберігати спогади, як священні скарби, які

допомагають у найскладніших відчувати зв'язок з рідними та долати випробування. Ностальгія для поета стала міцним якором, який дозволяв йому не втрачати надію та віру в краще майбутнє.

Одна з ключових тем у листах поета – це відчуття відокремленості. Перебуваючи у в'язниці, він відчував глибоку ізолюваність не лише від своєї родини, але й від усього довколишнього світу. Ізолюваність дала можливість зануритися у глибини власної душі, де митець повсякчас відкривав нові грані своєї особистості. Саме таке відчуття відокремленості від зовнішнього світу дозволило ще глибше зосередитися на особистих почуттях і рефлексіях. Саме віддаленість від рідних стала підставою для глибоких роздумів про значення кохання, жертви та відданості. Вона підсилила потребу митця у з'єднанні з тими, кого він кохав, будучи потужною мотивацією для написання геніальних поетичних текстів.

Таким чином, листи В. Стуса є не лише свідченням його незламної волі та духу, але й демонстрацією того, як людина може знаходити силу та надію навіть у найтяжчі часи. Цей епістолярій постає дзеркалом його душі, в якому відображаються глибокі почуття, думки та бажання творця.

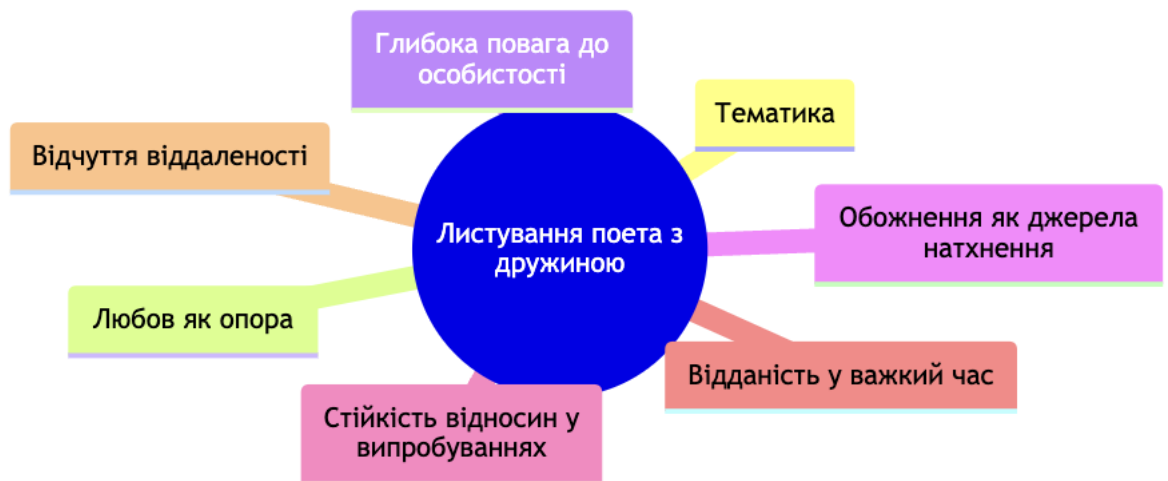

Схема 9. Ментальна карта, яка ілюструє ключові аспекти листування поета з дружиною

Перебуваючи у таборах, щоденне життя Василя Стуса було далеким від звичайного. Ці місця були суворими, позбавленими комфорту і, безумовно, вони диктували свої правила. Однак поет не лишень перебував там у статусі в'язня.

Він повсякчас залишався людиною з глибокими думками та почуттями, якими неодмінно ділився як у і віршах, так і в листах.

З ранкового підйому до вечірньої перевірки день поета неодмінно був наповнений рутинними завданнями та роботою в таборі. Проте навіть у нелюдських умовах він завжди намагався знаходити моменти спокою, щоб вести особистий щоденник, писати вірші або просто роздумувати над своєю долею.

Ставлення Василя Стуса до інших в'язнів було дуже різним. З одного боку, спільне нещасливе становище допомогло йому знайти однодумців та друзів, з якими міг ділитися думками та почуттями. З іншого – він також стикався з конфліктами, оскільки не всі в'язні розділяли його погляди та принципи.

Рефлексії Василя Стуса про свою долю були глибокими та болючими. Він розмірковував про роль митця у суспільстві, велику ціну, яку платив за свої переконання, про зміни, які хоче побачити в майбутньому. Його листи та вірші відображали надпотужне намагання і старання зрозуміти довколишній світ, віднайти глибокий сенс особистого життя та визначити своє місце серед людей, місію, до якої покликав Всевишній.

Незважаючи на фізичні й моральні труднощі ув'язнення, Василь Стус залишався духовно сильною особистістю, для якої свобода думки та віра в краще майбутнє були недоторканими.

«Дорога Вальочку,

Ще раз дякую, Кохана моя, що Ти згодна бути разом на всіх дорогах. Слава Богу, що він додає Тобі сили – може, тільки відчаю? Проте – дякую, любя!

Втім, одразу завважу, що мислиш Ти не дуже чітко (це, зрештою, і моя вада). У нас – Доля, Валю, приділ, як казав Є. Плужник. Поруч із нею ми не повинні мислити, а – довірятися, віддаватися їй. Доля – для серця, душі, а не для розуму. Доля – для Великої Радості та Великого Смутку. Розум – для буднів, для ні риба-ні м'ясо. Доля – Стратег, серце – її васал, розум – лише тактик. Тактика вбиває людину, дрібнить її, обмалює. А ми з Тобою – великі вже, Валю. Як же нам гнутися? Не випадає! Розум – це соломинка в буряній стихії, за яку хапаються, шукаючи життя вроздріб. Будемо, Валю, жити оптом!» [19].

Філософія та духовність завжди були невід'ємною частиною історії. Люди завжди прагнули розуміти суть свого існування, місце в суспільстві, природу добра і зла, а також пошук сенсу життя і смерті. Василь Стус не був винятком в цьому прагненні до роздумів.

У своїх творах та листах поет часто захоплювався глибокими роздумами про життя, його мету і значущість. Через свої випробування та страждання він дійшов до високого рівня духовної свідомості, розглядаючи свій шлях як путь самопізнання та самовдосконалення.

Поет розмірковував про вічність душі, про те, що після смерті нас чекає не порожнеча, а новий етап існування. Василь Стус був переконаний, що життя – це лише маленький відрізок на великому шляху трансформації людської душі, а справжнє «я» людини є вічним та незнищеним.

Митець часто звертав увагу на значущість добра в житті, вважаючи, що кожна хороша справа, навіть маленька, має велике значення в універсальному масштабі. Він вірив, що добро завжди переможе зло, незалежно від того, якими важкими є обставини життя. Ці роздуми допомагали знаходити внутрішню гармонію та спокій у найскладніших моментах життя. Вони стали своєрідним компасом для письменника, скеровуючи його духовний розвиток і допомагаючи зберігати віру в краще майбутнє.

Однією з ключових проблем, порушених у листуванні з дружиною, є подолання відстаней та роз'єднаності. Це стало надзвичайно актуальним для поета, який довгий період свого життя перебував на засланні, далеко від своєї родини.

«Тут є час. І не раз, блукаючи самотою, я перегортаю сторінки життя. Тебе згадую. У метро, вперше. У лісі – з літнім вітром-дощем, де Ти як пантера. І коло Великої Дзвіниці (велич гнітиться доземно, ниць сягає до небес!), і напровесні, з передматеринською задумою (з обличчям першокласниці-школярки, що перед цілим світом завинила дитинячою чистотою погляду і немічністю власної цноти. Такою, щойно вийшовши з трамваю, Ти гамірно проходиш автостраду, спустивши долу очі наполохані і несучи торбинку, як

портфель!), і на київському морі, переддосвіта, коли я подавався на рибу, а Ти журую заходилася. І на воді, в човні, і шука на доріжці, і плавне Дмитрове «рибка» (вміє він уже вимовляти ж і р?), і картопля в лісі з лосями, і Дмитрик, що тицяв лосиці пук трави «ну їс, їс». І Прохорівка на пристані, і прип'ятський намет, і лижі з Тобою, і лижі втрюх, і соната Бетховена в темряві. І ще, ще, ще...» [2].

Василь Стус, один із найвидатніших поетів свого покоління, стикався з численними викликами у своєму житті. Його боротьба за свободу слова та права людини призвела до того, що він багато разів опинявся за ґратами. Ці моменти ув'язнення були особливо важкими, адже вони розділяли його з родиною, особливо з коханою дружиною.

«Лебідко моя тугогорла!

Дякую Тобі за листа. Я так журився Вами – мамою і Тобою. І от на – журився однією мамою, захворіла друга. Не раз мені стає шкода, що до неї я був не завжди справедливий, бо Ти, моя егоїстична радосте, заступала мені Твою маму, нашу маму – так заступала, що я часом забував: це ж Вона подарувала мені Тебе. Я так винен – і перед Тобою і перед Мамою – винен без вини, бо хотів наставити Вам тільки радість – тихо-мирно і тихо-мудро. Але негода не дивиться, кого укривати мокрим дощем. Валю, не журися мною. Я можу повторити й сьогодні – що, насамперед, живу тільки Вами – тим, що в мене є Ви – наші з Тобою батьки (в мене їх четверо і в Тебе їх четверо), що в мене є Син і є Ти, моя найсолодша, моя найчистіша, моя найславніша Кохана, Богородиця, лебедина. Заради Вас я зробив би все – Ви для мене – вся моя радість, а тому Ваші прохання я приймаю без розмов. Валю, я живу тільки нашим Сином, а тому і терплю це все, хоч і терпець – коло самого краю вже. І не раз я думав – досить уже! Але схаменешся, згадавши його, дорогу мою крихітку. Який він славний – на тому фото, в задумі, в лузі. Дякую Тобі за обидва знімки...» [1].

В епістолярії до дружини поет часто висловлював неймовірне бажання бути поруч, долати відстані, які фізично та духовно розділяли. Кожен лист, сповнений почуттів, думок і страхів, ставав спробою скоротити дорогу до

воз'єднання. Відокремленість від коханої людини була справжнім випробуванням, бо повсякчас вимагала знаходити надлюдські сили для подолання цієї неможливості бути разом.

ниши до мариці кроче єе мє, абу
не видуралася в мєрну зорочу.
Мроє в вше більше мєрне не мєю
мєсєв вє оєєє і Рєч. Вітаю іх.
Для Дєім-рємє кладу дві мєрє.
Василю
22.5.73р.

Почуття самотності не було просто відчуттям відсутності коханої особи поруч. Для Василя Стуса самотність виокремила у глибоку та багатогранну філософську категорію. Він не лише переживав відсутність коханої дружини, але й відсутність свободи, можливості виразити себе, відсутність зв'язку зі світом за межами тюрми. У листах поет неодноразово писав про глибокий духовний біль, викликаний самотністю душі й серця. Це було відчуття ізоляції від усього світу, відчуття, що ти залишений сам на сам зі своїми думками та емоціями. Незважаючи на глибокі внутрішні переживання, поет завжди шукав шляхів знаходити спільне з тими, хто залишався за межами його ув'язнення, через слова, почуття та спогади.

«Вітаю, ласкавочко моя!

Вітаю, ластовенятчко моє маленьке! Листа другого одержав, писаного 8.2.1972 р., а нині одержав третього з відкриткою. Тобі надіслав листа десь 8 лютого, батькам – на початку лютого. Видно, жодного з них Ви не одержали, хоч лист до батьків був рекомендований і з повідомленням про вручення. 21 день я відбув у лікарні, де мене обстежували. Сказали, що виразка зарубцювалася, і сьогодні я вертаю назад. Тато збирається кудись писати, але не знає куди. Мені

шкода його марної праці, а також і того, що, написавши, він шкодуватиме ще дужче. Щось там порадьте йому. Як здоров'я Дмитричка? Як його серце, ніжки?» [1].

В епістолярії Василя Стуса до своєї дружини можна віднайти глибокі емоційні та філософські роздуми поета. Ці листи – не лише спроба підтримати мінімальний зв'язок із рідними, але й відобразити свій внутрішній світ, ставлення до дійсності та викликів, з якими щодень стикався у таборі.

Поет хоче бути поруч зі своєю родиною. В умовах ув'язнення цю розлуку він переживає надзвичайно важко, тому у листах постійно висловлює своє бажання бути біля дружини, відчувати її тепло, ділитися радіщами та горем. Епістолярій поета стає мостом, через який він намагається подолати відстань розлуки та печалі. Таким чином, листи стають безпосереднім виявом почуттів, спогадів та сподівань митця.

Василь Стус жив у часи, коли його критичне ставлення до радянської влади та активна громадська позиція призвели до переслідування. Його листи відображають той тиск, суспільне неприйняття та репресії, які він відчував з боку влади. Поет розповідає про свої страхи, переживання та відчуття безправ'я. Ці листи є свідченням не лише його особистої, але й боротьби цілого покоління, яке бажало жити у вільному та справедливому суспільстві.

Основними мотивами у листуванні з дружиною є любов, турбота, ностальгія, сум за родиною та бажання бути разом. В епістолярії автор часто роздумує над життям, висловлює свої спогади про минуле та мрії про майбутнє.

У листах Василя Стуса потужно звучать мотиви відданості та вічної любові. Адже попри вісі труднощі він до кінця залишається вірним своїм переконанням, народу та коханій. Незалежно від відстані та обставин, любов до коханої залишається незмінною в його серці. Він готовий принести себе в жертву за віру, правду та свободу.

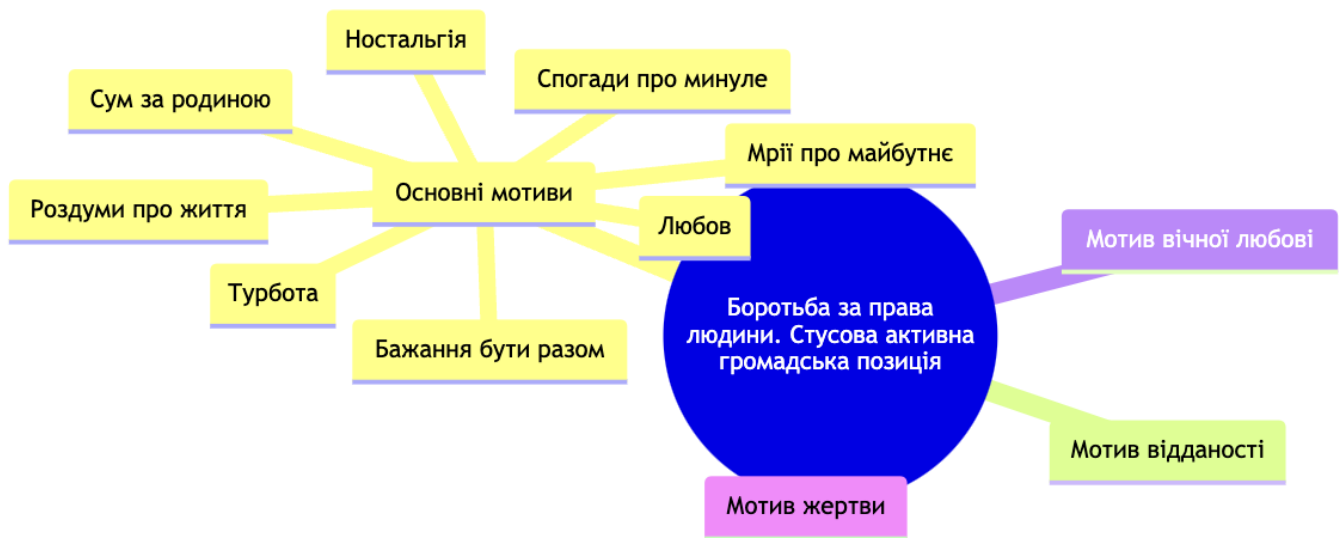

Схема 10. Ментальна карта, яка ілюструє боротьбу за права людини та активну громадянську позицію Василя Стуса, а також основні мотиви у його листуванні з дружиною

У листах до родини Василь Стус досить часто рефлексує над важливістю часу, ділячись своїми спогадами про моменти, проведені разом. Він підкреслює, що час – це найцінніший ресурс, який маємо, і важливо його цінувати.

Поет постійно висловлює вдячність своїй дружині за її підтримку і любов. Він також розмірковує над поняттями долі та людського призначення, намагаючись зрозуміти, чому життя складається саме так, а не інакше.

Митець з особливим трепетом очікує на кожну вісточку від сина. Він неодноразово підкреслює важливість мати «чисте, безгрішне серце» і жити так, аби завжди бути прикладом для інших.

Василь Стус критикує людей, які живуть лише для накопичення матеріальних благ. Він закликає до «мистецтва життя», глибокого розуміння себе, особистих потреб і світу навколо.

Поет досить часто згадує римського імператора Марка Аврелія і його філософські роздуми. Він говорить про важливість мати вищу мету в житті, яка перевищує просте матеріальне існування [22].

Василь Стус неодноразово радить своєму сину бути гарною людиною і постійно «створювати себе». Він підкреслює, що характер і моральні цінності є ключовими для формування особистості.

Текст пропонує глибоку рефлексію над листуванням Василя Стуса з дружиною, вкладаючи в нього емоційну глибину та філософські роздуми, що містяться в листах. Листи Стуса - це не просто повідомлення, а епістолярне втілення любові, розкриття його найпотаємніших почуттів, думок і стійкого кохання серед випробувань. Вони малюють портрет його душевного та інтелектуального зв'язку з дружиною, що виходить за межі фізичної розлуки через глибокі роздуми про буття, особисту жертвовність та непохитну відданість своїм переконанням і близьким. Ці листи є свідченням незламної сили любові та людського духу, здатного долати ізоляцію та негаразди.

2.3. Листи до друзів і знайомих

Для детальнішого аналізу та огляду питання спілкування Василя Стуса з найближчими його серцю людьми скористаємося виданням «Листи до друзів та знайомих». Ця книга містить епістолярій, створений поетом під час його перебування на засланні. Вона була видана у Львові 1997 року.

Мовний стиль Василя Стуса який відзеркалює його багатий лексичний запас, насправді є однією з визначальних особливостей його творчості.

Поет був великим поціновувачем мовної краси та різноманітності. Він уникав стереотипів у мові і намагався знайти точні вирази для своїх ідей.

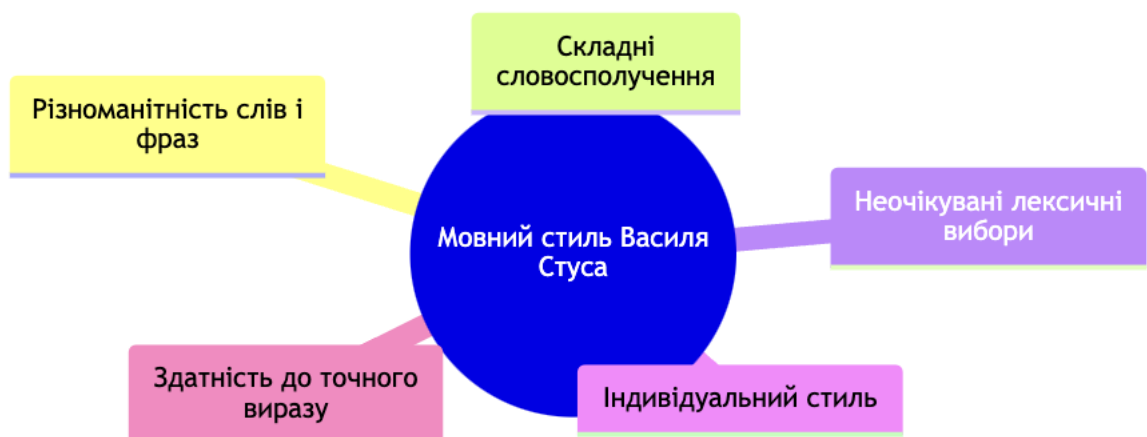
У мовному стилі Василя Стуса ми віднайшли складні словосполучення, які роблять його тексти глибшими та більш виразними. Він часто звертав увагу на деталі і нюанси у виборі слів, щоб створити багатий і точний образ.

Письменник був відомий перш за все своєю здатністю до творення новотворів. Він часто використовує слова або вирази, які здаються незвичайними для даного контексту, але це додає його поетичній мові особливого колориту та забарвлення.

Індивідуальний стиль Василя Стуса є віддзеркаленням його особистого погляду на світ. Він мав неймовірну здатність до точного висловлення своїх думок, що робило його тексти непередбачуваними та водночас дуже цікавими.

Схема 11. Ментальна карта, яка ілюструє особливості мовного стилю Василя Стуса

Що стосується поетичної мови митця, то Василя Стуса можна назвати був майстром метафор.

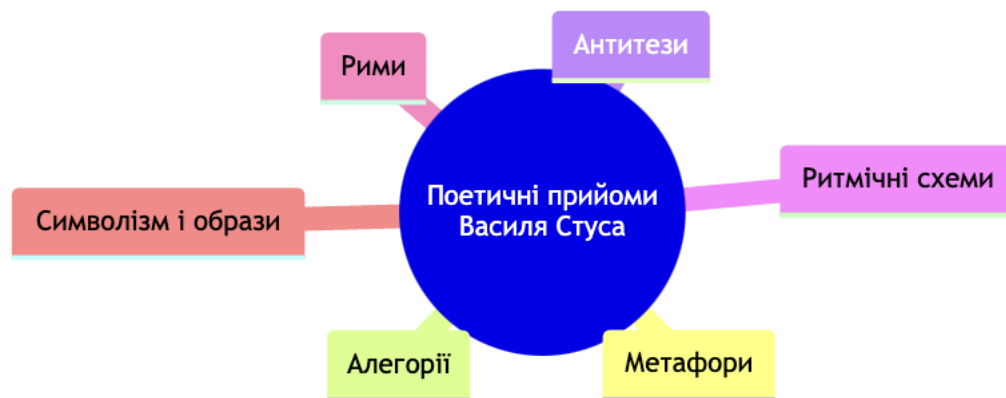

Поет задля того, аби передати складні концепції або ідеї через образи та символи, часто послуговувався алегорією. Це додавало його листам філософської глибини та відкривало нові шари інтерпретації.

Використання антитез було ще однією характерною рисою поетичного стилю митця. Ця стилістична фігура допомагала глибше та масштабніше виявити суперечності і конфлікти, що досить часто виникали під час написання листів.

Василь Стус, як поет, мав відмінне почуття ритму і мелодії мови. Час від часу він послуговувався особливою ритмічною схемою, аби надати листам музичності та літературної гармонії.

Індивідуальний стиль митця визначається глибокою образністю та

символізмом.

Схема 12. Ментальна карта, яка ілюструє поетичні прийоми, якими послуговувався Василь Стус під час написання листів

Мовна експресія в творчості Василя Стуса відіграє важливу роль у створенні його вражаючого ідіостилу.

Однією з найпотужніших рис мовного стилю поета є його здатність до виразного висловлення емоцій. Митець, пишучи листи, вдало передавав найскладніші почуття людини: страх, обурення, сум, надію тощо. Це робило його тексти інтенсивно-вражаючими та емоційно-насиченими для сприйняття читача.

Василь Стус був майстром слова і завжди ставив перед собою завдання: виразно висловлювати свої думки. До слова він ставився з особливим трепетом та уважністю. Саме така виразність у висловленні власних думок і почуттів робили його тексти зрозумілими та особливо змістовними.

Поет ніколи не боявся виражати справжні думки та почуття. Він послуговувався природною літературною мовою (іноді навіть розмовною), щоб бути у спілкуванні зі своїм адресатом максимально чесним і відвертим.

Незважаючи на виразність емоцій, Василь Стус у листуванні завжди проявляв високий інтелектуальний рівень. Він умів чітко обґрунтовувати свої думки та ідеї, послуговуючись подекуди складними мовними конструкціями та аргументами. Володіючи потужною мовною експресією, він не лише виразно висловлював свої думки та почуття, але й аналізував життєві ситуації, події, висловлював чимало власних ідей, що робило його тексти емоційно-багатими, змістовними та цікавими.

Оригінальність стилю та авторська манера є ключовими особливостями творчості митця. Василь Стус має свій власний, унікальний погляд на світ, а його епістолярій наповнений філософічними роздумами. Він завжди висловлював ідеї та переконання, які були характерними саме для нього. Поет завжди намагався розглядати світ через призму власного бачення, що і надавало його текстам особливої правдивості та глибини. Неординарні образи і символи, якими послуговувався митець, пишучи листи, надавали його текстам особливої загадковості.

Ще однією визначальною рисою ідіостилу Василя Стуса було поєднання ним в своєму епістолярії поетичних прийомів із прозовим написанням.

Письменник ніколи не наслідував жодних стереотипів чи загальноприйнятих тенденцій, адже мав свій власний індивідуальний підхід до творення тексту (як поетичного, так і прозового).

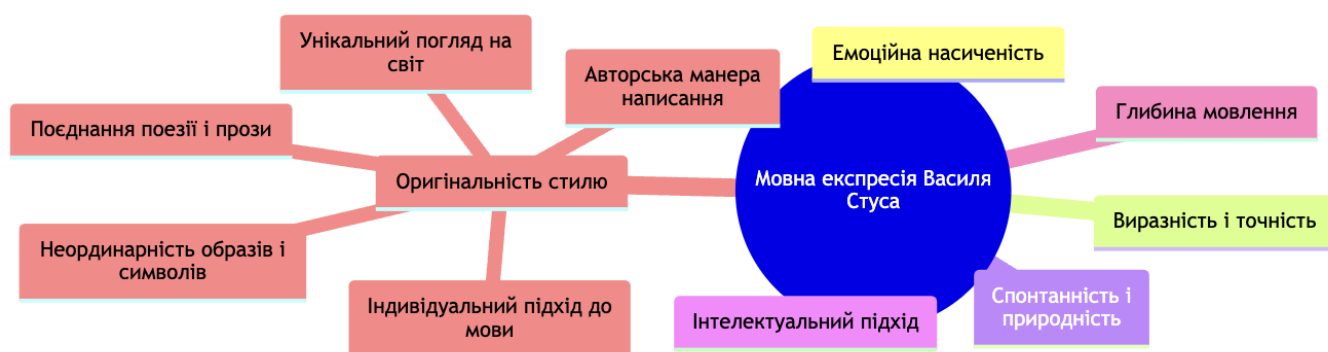

Схема 13. Ментальна діаграма, що ілюструє різноаспектність ідіостилю Василя Стуса

Літературні алюзії та посилання на класичних авторів, їхні твори були важливою та невід'ємною складовою мовного стилю Василя Стуса. Епістолярій письменника містить у собі глибинний літературний та культурний контекст. Мова листів – надзвичайно інтертекстуальна, наповнена підтекстами, які треба вміти «відчитати» та зрозуміти. Саме цей факт робив його комунікацію більш ефективною та насиченою. Адже листи письменника скеровані здебільшого на інтелектуально підготованого читача.

Використання літературних алюзій підвищувало літературний статус текстів Василя Стуса. Це робило його листи не лише особистими сповідями, але й літературними творами, які можна розглядати у контексті літературної традиції.

Широка інтертекстуальність розширює можливості інтерпретації текстів митця. Вони надає читачам можливість постійно відшуковувати та відкривати нові, ще не досліджені шари значень у текстах.

Василь Стус, будучи глибоко освіченою особистістю, був добре знайомий із класичною літературною спадщиною. Він не тільки використовував літературні алюзії, але і сам був частиною літературного світу. Листи свідчать про глибоку літературну ерудицію митця.

У листах письменника є чимало філософських роздумів, рефлексій про життя, справедливість і свободу. Він висловлює свої переконання та ідеали саме

через слово. Увесь епістолярій митця вказує на його високий інтелектуальний рівень.

Схема 14. Ментальна діаграма, що ілюструє різні аспекти мовного стилю Василя Стуса

Отже, мовний стиль Василя Стуса є наповненим поетичними засобами виразності, що робить його творчість унікальною та цінною для літературної спадщини України.

У листах митця можна відстежити глибокі думки та відчуття, які він виражав у контексті складного історичного та соціокультурного періоду. Основні теми та ідеї, які проповідує письменник у своєму епістолярії, є наступними:

- Патріотизм та національна ідентичність. Василь Стус був запальним патріотом і борцем за права українського народу. У його листах постійно відчуваємо та «відчитуємо» глибоку прив'язаність поета до України та її культурної спадщини. Він висловлював турботу про збереження та розвиток української мови та ідентичності нації. «Стус був не тільки великим поетом, а й патріотом, який віддав своє життя за Україну. Його трагічна доля стала символом боротьби заукраїнськунезалежність» [4, с. 276].
- Боротьба за свободу та права людини. Василь Стус був активістом правозахисного руху та борцем за права людини. У своїх листах він обурювався порушеннями прав людини та політичним репресіями. Він висловлював підтримку інших політичних в'язнів і закликав до свободи думки та слова.

- Освіта та глибокий інтелектуалізм. Письменник був високоосвіченою особистістю і закликав до розвитку інтелектуальних здібностей та критичного мислення. Він вбачав освіту як засіб для розвитку суспільства та підвищення культурного рівня українського народу.

- Гідність і відповідальність. Василь Стус підкреслював важливість гідності і відповідальності перед собою та суспільством. Він закликав до того, щоб кожна особа була свідомою своїх дій і відповідальною за них.

- Людське співчуття та солідарність. Поет висловлював глибоке співчуття до людей, які потребували підтримки і захисту. Він закликав до солідарності та допомоги один одному у важкі моменти життя.

Врахування історичного контексту є надзвичайно важливим для розуміння життя і діяльності Василя Стуса, оскільки період, в якому довелося жити і творити письменнику, мав значущий вплив на його творчість та переконання.

По-перше, варто зазначити, що Василь Стус народився та жив в період радянської диктатури, коли Україна була частиною Радянського Союзу. Це був час інтенсивного політичного репресивного режиму, де обмежувалися права людини, а політична діяльність підлягала суворому контролю.

Письменник був активістом правозахисного руху і членом групи «Українська Голгофа», яка виступала проти політичного репресивного режиму. Його громадянська та діяльність в галузі української літератури були чітко скерованими на виявлення порушень прав людини та політичного переслідування.

Василь Стус сам став жертвою політичних репресій і був ув'язнений у радянських тюрмах. Його листи, написані в умовах тюремного ув'язнення, стали важливою частиною історії боротьби за права політв'язнів.

Літературна спадщина письменника стала невід'ємною та важливою частиною всього українського літературного процесу. Його листи чітко відображають важливий культурний контекст доби.

«Василь Стус – один із найвидатніших українських поетів ХХ століття. Його творчість – це високий зразок громадянської лірики, яка пройнята любов'ю до України, її народу і культури» .

У листах до друзів і знайомих автор засвідчує високу майстерність слова та глибоке розуміння значення стосунків із близькими за духом людьми в його непростому житті. Епістолярій засвідчує, як Василь Стус виражав свої почуття, ділився думками та переживаннями з близькими людьми.

Так, у листі до Анни-Галі Горбач поет писав, що вже навіть не уявляє, як тепер виглядає його рідна Батьківщина: *«Дуже мало знаю за Україну, не уявляю, яка вона тепер молода. Надто багато мовчань і виінакиень, які ховають картину»* [24].

Епістолярій поета засвідчує його реакцію на суспільні події. У листі він обговорює своє публічне цькування в пресі та висловлює власні думки стосовно опублікованої на цю тему статті: *«...Скажу Вам: до січня 1972 року я був українофілом (здається, більшість моїх знайомих мала таку ж барву). Мордовія мене зробила українцем. Тепер мені байдуже, як мене називатимуть: націоналістом, чи шпигуном, чи зрадником. Я знаю своє і надто катастрофічне духовне існування мого народу, щоб можна було сидіти, склавши руки. І не можна звужувати проблеми – питанням репресій чи мук в'язнів. Є питання народу і – масштаб цього питання, звужувати – великий гріх. Я певен, що можу знову повернутися до мордовських пуц. На це треба дивитися спокійно. Зрештою, колись же докучить владі душити нас за закритими дверми судових процесів. І мені здається, що надокучити має – скоро...»* [3].

У листі до відомого українського поета А.С. Малишка, написаному 12 грудня 1962 року, Василь Стус висловлює митцеві особливу вдячність за підтримку у літературній кар'єрі: *«... Ви колись дали мені путівку в літературу. Я досі боюсь «підвести» Вас. Два роки не друкувався ніде. Заперечувала і «Літ. Україна», і «Дніпро», і «Жовтень», і «Прапор». Сього року проріс колоском серед літературних сходів у альманасі «Донбасс». Дещо друкує обласна газета.*

Я дуже не хотів би не підвести Вас, дорогий поете...» [9].

Важливими для письменника є слова, що стосуються його професійного зросту та кар'єри. Так, у листі до Євгена Адельгейма він пише наступне: *«Шановний Євгене Георгійовичу! Передусім – дуже Вам дякую. І – не стільки за позитивну, як у нас зветься, рецензію, скільки за те і, може, тільки за те, що вона – дуже людяний відгук на доробок автора, чиїх багатьох думок Ви не поділяєте. В авторові рецензії на «Зимові дерева» я пізнав добру людину. За це дякую: людяність – найбільша, тому й така рідкісна достойність теперішнього митця. Мені навіть захотілося самопрорецензуватись – для Вас...»* [5].

У листі до відомого художника Опанаса Заливахи, датованому листопадом 1966 року, автор просить вибачення, виявляючи таким чином свої суто людські позитивні якості характеру: *«Панасе! Вибач, що я так звертаюсь до тебе – колись раз я бачив тебе в філармонії – ти захопився розмовою з малою Їринкою /Жиленко/, а я був з нею – підійшли до тебе. Тоді ти був незнайомим для мене. Але – не тепер. Тепер – ти знайомий, як оцей марш жерців із «Аїди», що зараз лунає по київському телебаченню. Тобто, бач – знайомий. Ти, звичайно, не пам'ятаєш такого пройдисвіта з Донецька, який ото підходив до тебе з малою грудочкою – Жиленко...»* .

Лист до приятеля зі Львова Богдана Гориня (1967 рік), який так і не був відправлений та залишився незакінченим, торкається кількох рефлексивних та критичних тем. Василь Стус рефлексує над гнівом та незадоволенням свого покоління. Він занурюється у філософське роздумування про людські втрати та пам'ять: *«Богданцю-друже! Дуже тебе перепрошую за той брудний попередній лист. Стало чути, що в тебе там гіршає зір. Дуже важко відчувати всі Ваші невесели, бачити те, що робиться тут, і відчувати власну безсилість. Якись нитки надій, обривки ліній – і ніякого згушення. Все – епізоди, що сприймаються цілим тільки тоді, коли дивишся (озираєшся) далеко назад. Тоді стає трохи легше. Історикам завжди було трохи легше, ніж людям, що живуть сьогоднішнім...»* .

Лист Василя Стуса до Любові Забашти – дружини Андрія Малишка – датований орієнтовно 25 січня 1960 року. Поштовий штампель на листі

засвідчує, що його адресовано з районного міста Лубни Полтавської області. Поет висловлює свою глибоку вдячність за долучення цих митців до його перших публікацій у «Літературній газеті». На жаль, закінчення листа, що зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України, – відсутнє. Кореспонденція між Василем Стусом та Любов'ю Забаштою висвітлює глибокий інтелектуальний зв'язок поета з українськими письменниками того періоду: *«...Шановна Любов Забашта! Що, окрім вдячності за щире людську участь, можу я відчувати, побачивши свої перші друковані речі? То ж чи мало для мене значення, скільки моїх поезій надруковано – одна, чи дві, чи три? Я мав одне на увазі, а саме: коли в «Літгазеті» побачив тільки "катренні" свої вірші, то вирішив – моїх верлібрових експериментів Андрій Самійлович не схвалює. Саме це і тільки це я й мав на увазі...»*.

Лист Василя Стуса до Віри Вовк – відомої української поетеси, що належала до Нью-Йоркської групи, датований 16 жовтня 1969 року, містить вірші зі збірки «Зимові дерева». Поет ділиться своїми роздумами про поезію, естетику, чимало говорить про особистий розвиток. Він рефлексує над естетичними обмеженнями свого поетичного стилю, висловлюючи захоплення чистотою та грацією Віри у її глибокому розумінні мистецтва.

Віра Вовк, яка стала прихильницею дисидентського руху в Україні наприкінці 1960-тих, цінувала листування з поетом, яке тривало навіть під час його ув'язнення. У цьому епістолярії спостерігаємо глибоке занурення обох митців у питання, що стосуються поетичного жанру літератури, особистих переживань та соціополітичної атмосфери того часу.

«Добридень Вам!

Десь недавно ми розмовляли з Іваном Олексійовичем – серед його тісної келії, заставленої книгами, згадували Вас, Калинця, говорили за Антонича, і я раптом зрозумів, що те, що, можливо, є в моїх віршах, те, що здається мені лірикою – все це несе на собі відбиток (коли не більше – визначається) вульгарною естетикою. Занадто плоті. Замало духу. Дух – тільки як крик плоті, а не вивільнений, не голий, не сам у собі і собою ж врівноважений і вилагіднений.

І я зрозумів, що я – дикун. Правда, з того є якісь виправдання з огляду на особистості нашого, неестетського виховання. З огляду на естетичну школу великих Івана Франка, Тараса Шевченка і не таких великих, як Щоголів, Вороний, естети двадцятих літ... ». Далі автор цитує у листі свою власну поезію: *«Куріють вигаслі багаття, / собаки виють до зірок, / а в річці місяць, мов латаття, / доріс до повні і розмок. / І в ртутній спеці фіолету / він невимовно довго чез, / лишившись тільки для прикмети, / як цятка сяєва небес. / Самотність аркою провисла / над райські кущі в пригри снів. / Шукай по них щасливі числа, / так, як раніше ти умів: / той день, як від земної тверді / найперше сонце відійшло, / і той, що мітить знаком смерти / ще нерозгадане число. / А ти іще посередіні, / ще посередіні твоє. / Отож радій вечірній днині, / допоки в ребра серце б'є»* [30], яка увійшла до збірки «Зимові дерева» і датується 1967 роком.

Лист Василя Стуса до Левка Лук'яненка, від 9 листопада 1977 року, було опубліковано у періодичному виданні «Сучасність» (1988). Ці двоє особистостей були значущими постатями в українських дисидентських та літературних колах часу 60 – 80 років ХХ століття. Так, поет до свого найближчого товариша пише:

«Сервус, Левку!

Мій Київ по-старому мовчить. Правда, дістав листа од Михайла Гориня з прекрасними книжками («Український одяг» і «Шевченківський словник»). Але що там на Україні – не знаю. Чомусь мене старанно ізолюють од неї. Днями (15.VI.) прийшли мої рукописи з ГБ (11 зошитів) – по них, здається, чортиська топталися чобітьми – брудні й піддерті, зім'яті. Гвалтували, мабуть, мою Музу, песиголовці. Чекаю на приїзд дружини (має бути десь от-от). Тимчасом застудився добре (вічна мерзлота штольні – аж руки грабіють, а по штрекові – вітер загонистий, а стане мокрий чуб – от і хапаєш): чи пневмонія, чи бронхіт. Поки вилежую боки – під п'яні окрики, верески, вищання бітлових плагів. Трохи не розумію, Левку, чому переривається листування у Вас, старих в'язнів – межі собою. Хіба то годиться, га? Напишіть мені за Українську Громадську Групу сприяння, як стоїть справа у недавніх в'язнів – чотирьох. Кому це дали 15 літ

(П. Рубанові?), а кому 8? За що? Мирослав Маринович був написав до мене. Його прізвища я не знав, а тому не надто квапився з відповіддю. А тепер – пізно. Дуже шкода. Пишіть мені лише цінні листи (крадуть і їх, але рідше, ніж рекомендовані: ці всі йдуть – гамузом цілим – у ГБ). Уклін Вашій дружині. Коли маєте які новини від хлопців-в'язнів (точніше, про них) – перекажіть. Я ж дістав од них лише два: од Євгена Сверстюка і Михайла Хейфеца (літерат із Ленінграду). А новини, як відомо, з таборів ідуть не через листи. Думаю позивати адміністрацію ЖХ 385 за те, що завдала мені стільки фізичних тортур. Позиватиму видавництво «Радянський письменник», що не повертає збірки віршів.

Най щастить.

На 19 зоні – 100-денний піст.

Василь Стус»

Родичка письменника Ольга Стус писала, що митець »...був чоловіком, який любив життя, любив людей, любив Україну. Він був чоловіком, який мав сильну волю і непохитний характер. Він був чоловіком, який ніколи не здавав своїх переконань».

Відомий український письменник і громадський діяч так писав про великого поета: »Василь Стус був людиною, яка любила Україну, любила свій народ. Він був людиною, яка жила правдою і совістю. Він був воїном, який воював за свободу і незалежність України. Він був мучеником, який помер за свою віру» [38, с. 12].

Літературознавець, критик, активний діяч шістдесятницького руху Іван Дзюба натовість зазначав наступне: »Василь Стус був поетом, який не боявся говорити правду, навіть якщо це було небезпечно. Він був поетом, який боровся за свободу і незалежність України. Він був символом української нації, яка не змирилася з колоніальним статусом».

У цих листах відображається глибока прихильність Стуса до України та його непохитну віру в ідеали свободи та незалежності. Він також підкреслює важливість зв'язку між українськими дисидентами та їхньою боротьбою за

правду та справедливість. Листи свідчать мужності та непохитності Стуса як поета, дисидента та символу української національної ідентичності.

Висновки до II розділу

У другому розділі, що має назву «Тематика, проблематика та основні мотиви листування поета» ми детально проаналізували епістолярій Василя Стуса, скерований синові, дружині, друзям і знайомим поета.

Через листи-настанови, скеровані синові Дмитрові прослідковуємо педагогічний аспект, адже батько виховує дитину, перебуваючи в ув'язненні. Листи Стуса – яскравий приклад того, як можна піклуватися про фізичне, моральне та духовне виховання нащадка, будучи фізично відсутнім. Цей епістолярій набирає особливої актуальності сьогодні, коли в сучасних сім'ях батьки часто відсутні через роботу або інші обставини.

Ці листи сприяють підтримувannya емоційного зв'язку між батьком і сином, що є критично важливим для розвитку дитини. Епістолярій відображає проблематику та основні мотиви періоду, в якому жили автор і його сім'я. Це може слугувати важливим історичним джерелом.

Через листи батька до сина можна простежити, які цінності вважали важливими люди того часу, особливо в контексті виховання. Василь Стус відчуває велику відповідальність перед Дмитром.

Цей епістолярій, як форма комунікації, може бути важливим у контексті соціальних відносин, особливо коли інші засоби не доступні. Листи батька до сина розглядаємо як літературний жанр, що відображає не тільки емоційний стан автора, але й культурні та соціальні аспекти епохи.

Саме в такий спосіб автор передає свій життєвий досвід, який може бути цінним для молодших поколінь. Листи Стуса можна вважати яскравим прикладом епістолярного жанру, де кожний лист є окремим літературним твором з унікальною структурою і змістом.

Листи до сина не просто слова на папері, а справжні настанови, що відображають глибоку батьківську мудрість. Вони можуть слугувати зразком для тих, хто шукає способи дистанційного виховання через слово.

Натомість листування з дружиною показує емоційну глибину і силу любові, яка існує між двома людьми, незалежно від обставин. Епістолярій поета

відображає його погляди на соціальні та політичні події, а також його роль як правозахисника.

Через листи можна простежити, як Василь Стус підтримував зв'язки зі своїм соціальним оточенням, що є важливим для розуміння його як соціально активної особистості. Епістолярій поета відображає його емоційний стан в різні періоди життя, що дає можливість глибше зрозуміти внутрішній світ автора. Чимала кількість листів до різних людей підкреслює велику потребу Василя Стуса в комунікації, незважаючи на жорсткі умови його життя.

Отже, епістолярій Василя Стуса є багатогранним джерелом, яке дозволяє глибше зрозуміти не лише його як літературну постать, але й як людину, що жила в конкретний історичний період і мала свої унікальні життєві обставини. Кожен вид листування (до сина, дружини, друзів) відкриває різні аспекти його особистості та світогляду.

РОЗДІЛ III

ІСТОРИЧНИЙ, КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ АСПЕКТИ ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ СТУСА

Василь Стус, одна з найвидатніших постатей в українській історії і культурі XX століття, залишив після себе не тільки значущу поетичну спадщину, але і великий обсяг листування. Цей епістолярій став важливим джерелом для вивчення життя, поглядів та обставин, в яких поет перебував.

Василь Стус жив у період, який був надзвичайно складний для України. Його життя (1938 – 1985) охоплює роки пізнього сталінізму, хрущовської «відлиги» та початок ери «застою» під керівництвом Леоніда Брежнєва.

Майбутній поет народився в роки, коли сталінізм був на піку своєї сили. Репресії, голодомори та політичні чистки характеризували цей період.

Період хрущовської «відлиги» відзначений певним політичним розслабленням і зменшенням репресій, але також збереженням комуністичної ідеології.

Ера «застою» (час правління Л.І. Брежнєва) характеризувався стагнацією на всіх рівнях – від економіки до культури. Репресії проти дисидентів та правозахисників були загальноприйнятим явищем.

Василь Стус був активним учасником дисидентського руху, що виступав проти політичного режиму. Його арешти, засудження та в'язниця були безпосередньо пов'язані з відкритою опозицією режиму.

За відкрите висловлення власних поглядів, активну життєву позицію поет був двічі ув'язненим і значну частину свого життя провів на засланні. Його смерть у таборі 1985 року стала символом жорстокості режиму.

Заглиблюючись у вивчення та глибокий аналіз епістолярію поета, варто брати до уваги історичний контекст, в якому творив митець. Листи, які він писав до своєї родини, друзів і знайомих, стали не просто особистими документами, але і важливими історичними джерелами, що відображають духовний та політичний клімат епохи.

Василь Стус жив та творив в умовах, коли висловлювання власної думки часто коштувало свободи або життя. Його листи є свідченням не тільки особистої, але і загальнонаціональної трагедії, зумовленої політичною ситуацією в Україні в той період.

Активізація громадської думки і поява дисидентських груп стали важливим феноменом. Письменник був одним із провідних представників цього руху.

Релігія у Радянському Союзі була строго забороненою. Проте це жодним чином не відбилося на епістолярії Василя Стуса, який до смерті залишався глибоко віруючою людиною, часто звертаючись до духовних тем.

Українська культура і мова переживали періоди пониження та знецінення. Письменник постійно порушував національне питання у своїх літературних текстах.

Жорстока цензура обмежувала культурний простір, але ніколи не зупиняла творчої діяльності митця.

Розповсюдження літератури через самвидав стало одним із основних каналів комунікації для інтелектуалів і активістів. Василь Стус також активно ввійшов у цей процес. Адже його поетичні збірки виходили за кордоном, що й стало однією з причин першого арешту митця.

Відсутність офіційних каналів для вираження власних поглядів зробила мистецтво однією з найефективніших форм протесту. Це потужно відобразилося в творчості Василя Стуса, для якого поетичні рядки та листування стали засобом вираження своєї громадянської позиції.

Листи, написані письменником, можна умовно поділити на кілька категорій:

Листи до сина – це настанови та рефлексії, написані поетом на засланні. Вони, наповнені батьківською любов'ю, відображають погляди батька на виховання.

У листуванні з дружиною прослідковуємо неймовірну емоційну близькість і глибокі почуття до коханої. Ці листи часто мають інтимний характер і відображають внутрішній світ поета.

Листи до друзів і знайомих – велика частина епістолярію митця, до якої належать різноматичні тексти. Тут поет не лишень висловлює свою чітко-сформовану життєву позицію, політичні погляди, але й вдається до літературних дискусій. Василь Стус, навіть перебуваючи у неволі, завжди залишався активним учасником суспільного життя.

Більшість листів, написаних в умовах в'язниці, сьогодні набувають статусу цінного історичного документа. Адже саме через цей епістолярій митця можна простежити не тільки особисту драму та життєві пошуки В. Стуса, але і ширший історичний та культурний контекст епохи.

Творчість Василя Стуса мала великий вплив на українську літературу та культуру. Його листи, написані в умовах в'язниці, стали важливим історичним та культурним документом, який відображає духовність і боротьбу українського народу.

Письменник є однією з найбільш символічних фігур в сучасній історії України, і його внесок в розвиток української культури, її історії важко переоцінити.

Митець залишив поза собою значущу літературну спадщину, яка стала частиною національного культурного коду. Його поезія і проза розкривають глибокі екзистенційні та моральні питання.

В. Стус був активним учасником дисидентського руху, що виступав проти політичного режиму СРСР. Його сміливість та принциповість зробили його символом опору і боротьби за права людини. Це був не просто письменник, але й інтелектуальний лідер, який зумів об'єднати навколо себе однодумців. Його погляди та ідеї впливали на розвиток інтелектуального дискурсу в Україні.

Василь Стус став моральним авторитетом не тільки для своїх сучасників, але і для наступних поколінь. Його життя і смерть – приклад високої гідності та відданості ідеалам.

По смерті пам'ять про митця зберігалася в народній свідомості. Він став однією з ікон українського національного відродження. Ім'я поета носять вулиці, площі та навчальні заклади, а його твори є частиною шкільної програми.

Василь Стус зробив величезний внесок в історію України, ставши не лише видатним творцем, але й героєм, символом опору та боротьби за гідність і свободу.

Листи В. Стуса є важливим джерелом для вивчення культурних тенденцій того часу. Вони відображають не лише глибоке розуміння української культури та історії, але й бачення ним майбутнього України.

Епістолярій письменника є не просто автобіографічним матеріалом, але й відкриває широкий спектр питань: від ролі інтелектуалів у суспільстві до поглядів на майбутнє України, від сімейних цінностей – до національної ідентичності.

Отже, Листи Стуса можна розглядати як складову частину культурного та історичного контексту України, а їх аналіз дозволяє глибше зрозуміти не тільки поета, але і епоху, в якій він жив.

Митець був глибоко занурений в українську культурну спадщину. Глибоке знання класичної української літератури, історії, та фольклору мали великий вплив на творчий підхід митця, творення ним свого самобутнього стилю письма.

Поет бачив українську культуру як синонім духовності та опору. Для нього культура була не лише засобом самовираження, але й механізмом для підтримки національної ідентичності в умовах репресій та цензури. Через свої листи він не тільки прагнув зберегти культурну пам'ять, але й стимулювати високий розвиток критичного мислення та самоосвіти української нації. Його віра в те, що культура є ключовим елементом національної свідомості, відбивається в постійному прагненні митця до глибокого аналізу культурних явищ та їх впливу на суспільство.

Письменник мав свої погляди на майбутнє України. Через свої листи та поетичний, прозовий доробок він часто висловлював сподівання, що Україна

обов'язково стане суверенною та незалежною країною. Віра в український народ і його духовну міць були нерозривно пов'язані з високим оптимізмом митця.

В. Стус вважав, що культура буде відігравати ключову роль в майбутньому України. Він розглядав її як засіб для зміцнення національної ідентичності та як інструмент протистояння із зовнішнім та внутрішнім викликом доби. Його листи часто закликали до підтримки української мови, історії та традицій як способу збереження національної єдності. Він вірив, що розвиток культури є не лише самоціллю, але і стратегією для досягнення більшої політичної та соціальної стабільності.

Поет був майстром слова, і це чітко відображено у його листах. Вони не лише висвітлюють його політичні погляди, але й демонструють неперевершене володіння українською мовою та глибоке розуміння літературних форм і стилів.

Період в історії України та СРСР, в який довелося жити та творити Василю Стусу, був вкрай складним для літературної діяльності. Цензура, переслідування інтелектуалів та репресії проти «небажаних» авторів створювали атмосферу страху та самоцензури. Водночас це був час, коли дисидентська література в Україні набирала сили. Саме такі особистості, як поетеса Ліна Костенко, прозаїк Валерій Шевчук, які довгий час писали «у шухляду», відіграли ключову роль в збереженні української культурної та літературної традиції.

Стиль епістолярію поета є неперевершеним прикладом майстерності слова. Хоча листи за своєю природою є особистими, вони також мають явні ознаки есеїстики та публіцистики. Це відбиває багатогранність інтересів митця та його здатність адаптувати літературні форми для виразу своїх ідей.

Василь Стус активно використовував літературні прийоми та тропи для надання більшій виразності своїм листам. Він використовував метафори, алегорії та символи для передачі складних ідей та емоцій. Це не тільки збагачує текст, але і підсилює його емоційний та інтелектуальний вплив на читача.

Листи В. Стуса є яскравим прикладом його унікального стилю. Вони комбінують глибокий аналіз, емоційну насиченість та культурні посилання, створюючи таким чином виразний і переконливий текст. Його спосіб викладу

ідей, добір слів і синтаксичних конструкцій демонструють індивідуальність його літературної манери.

Епістолярій письменника є не лише його особистим документом, але й важливою частиною української літературної традиції. Він вписується в широкий контекст епістолярного жанру, який має глибокі корені в українській культурі, починаючи від часів Київської Русі. Стусові листи не лише продовжують цю традицію, але й розширюють її, вносячи нові елементи стилю, форми та змісту.

Листи Стуса мають значущий вплив на сучасну українську літературу. Вони є важливим і потрібним ресурсом для подальших літературних досліджень. Його епістолярна спадщина є предметом активного вивчення і аналізу, а його творчий підхід до творення епістолярного жанру часто використовується як зразок для наслідування.

Отже, епістолярій письменника займає особливе місце в українській літературній традиції. Він є не лише частиною багатого епістолярного жанру в українській літературі, але й привносить у нього нові відтінки – емоційну глибину, інтелектуальну насиченість та глибоке патріотичне звучання. Через свою унікальність та оригінальність, Листи Стуса можуть вивчатися як окремий піджанр, що поєднує елементи есеїстики, поезії та публіцистики.

Вплив листів поета на сучасну українську літературу є значущим. Його епістолярна спадщина стала не лише предметом академічних досліджень, але й джерелом натхнення для сучасних письменників, журналістів – усіх, хто цікавиться розвитком українського літературного процесу другої половини ХХ століття. Його висока ерудиція та мовна майстерність, стилістична виразність і глибока філософська рефлексія часто слугують зразком для наслідування.

«Василь Стус – один із найяскравіших представників українського дисидентського руху, який не лише своїми творами, а й особистим прикладом засвідчив вірність національним ідеалам і готовність до самопожертви» [42, с. 630].

«Стус був не лише талановитим поетом, а й справжнім патріотом України, який віддав своє життя за її свободу» [42, с. 631].

«Василь Стус – це символ боротьби заукраїнськунезалежність України, який назавжди залишиться в пам'яті українського народу» [42, с. 635].

Правдивість, високу чесність перед собою та нацією засвідчують наступні цитати з листів Василя Стуса:

- «Я не можу мовчати, коли бачу, що відбувається в цій країні. Я мушу сказати правду, навіть якщо це буде коштувати мені життя» [42, с. 631].
- «Я вірю, що Україна буде незалежною, і я зроблю все, що в моїх силах, щоб допомогти цьому» [42, с. 632].
- «Я не відступлю від своїх переконань, навіть якщо це буде означати, що я втрачу все» [42, с. 635].

Василь Стус був справжнім патріотом України, який пожертвував своїм життям заради розвитку та процвітання України. Він був людиною, яка любила свій народ і боролася за його свободу.

Висновки до III розділу

Листи Василя Стуса припало на політичні та соціальні події в Україні, до яких належали періоди сталінізму, хрущовської «відлиги», та епоха «застою» (керівництво Л.І. Брежнєва).

Епістолярій письменника є не лише важливим історичним документом епохи, але й засобом для глибокого розуміння історичного та культурного контексту доби.

Листування Василя Стуса, його правозахисна діяльність мають значний вплив на суспільно-політичний дискурс та культурні процеси в Україні. Епістоли, написані в умовах в'язниці та інших формах обмеження свободи, сьогодні набувають високої вартості саме як історичний документ розвитку українського суспільства в другій половині XX століття. Через них можна простежити не тільки особисті драми та життєві пошуки митця цієї доби, але й широкий історичний та культурний контекст епохи.

ВИСНОВКИ

Епістолярій Василя Стуса є комплексним і багатограним феноменом, який відкриває важливі аспекти не тільки його особистого життя, але і ширшого суспільно-політичного та культурного контексту розвитку України в 1970 – 1980-тих роках.

У першому розділі магістерського дослідження ми розкриваємо жанрову специфіку епістолярію, який став ефективним інструментом для висловлення критичного ставлення поета до радянської ідеології та його потужного прагнення до культурної свободи.

У другому розділі наукової роботи основний акцент робимо на емоційному та моральному змісті листів до сина, які стали маніфестом Василя Стуса. Саме через цей епістолярій чітко проглядаються його погляди на виховання та моральні цінності.

У третьому розділі зосереджуємо свою увагу на історичному, культурологічному та літературному аспектах листування, що стало важливим джерелом для вивчення та розуміння тих глибинних, подекуди ще не до кінця досліджених явищ, які відбувалися в Україні в час, що припав на 60 – 90-ті роки ХХ століття.

Магістерська робота формує заглиблене розуміння цінностей та впливу епістолярію Василя Стуса, який є не лишень історичним документ, але й свідомством незламної волі, глибокої людської моралі та боротьби за справедливість.

Однак сучасне ставлення до Василя Стуса є неоднозначним. Наприклад, Київський апеляційний суд дозволив поширювати книгу журналіста Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса», яку перед тим заборонив інший суд на вимогу Віктора Медведчука. Ця судова битва знову привернула увагу до поета.

Книга «Справа Василя Стуса» авторства Вахтанга Кіпіані – унікальне видання, яке на 90% складається з архівних документів. Вона дає змогу глибше зрозуміти життя та долю Василя Стуса.

У книзі представлено матеріали кримінальної справи Василя Стуса, розташовані у хронологічному порядку. Вона містить допити поета, показання свідків за справою, опис вилученого у квартирі митця майна, стенографію судових засідань та інше.

Особливу цінність мають документи з колишнього архіву КДБ, які вперше опубліковано в такому обсязі. Це дає можливість бачити всю картину переслідування поета радянською владою.

Отже, «Справа Василя Стуса» – важливий історичний документ, який дозволяє глибше зрозуміти життя та долю митця у тоталітарному суспільстві. Вона привертає увагу до наклепу, яким було наповнене життя цієї видатної особистості.

Таким чином, ставлення до письменника може варіюватися в залежності від історичного контексту та особистих переконань .

У статті «Василь Стус: бунтівник із 60-х, довкола якого досі ламаються списи» на BBC News Україна мова йде про життя та творчість Василя Стуса – видатного українського поета, правозахисника та дисидента.

Поет був активним учасником руху шістдесятників, який виступав проти радянської влади. Його вірші та літературознавчі статті були забороненими, а сам поет двічі зазнавав ув'язнення. Поет не захотів поступитися гідністю: ані особистою, ані своєї нації.

Василь Стус є важливою фігурою в історії України. Його життя та творчість були сповнені боротьби за права людини та свободу слова. Поет був активним учасником руху шістдесятників, який виступав проти радянської влади. Життя та творчість митця викликають багато дискусій. Незважаючи на репресії, яких зазнавав, його вплив на українську культуру та історію залишається значним. Спадщина В. Стуса буде продовжувати надихати нові покоління українців.

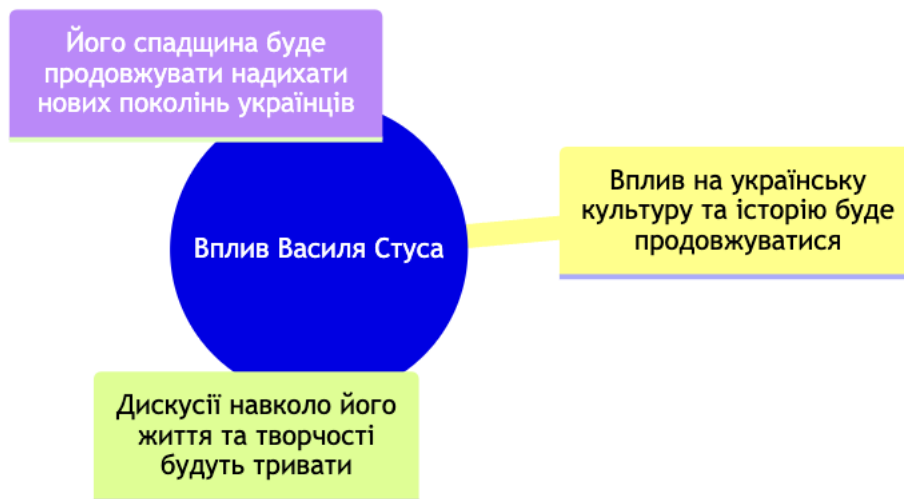

Схема-карта розуму 14, яка ілюструє гіпотези щодо впливу Василя Стуса на розвиток сучасного політичного, літературознавчого та культурологічного життя в Україні

Книга Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса» була предметом судової битви через спроби Віктора Медведчука заборонити її поширення. Адвокат поета вважає, що книга шкодить його честі, гідності та діловій репутації.

Видання базується на документах судового процесу над В. Стусом та інших розсекречених матеріалах КДБ. Воно було презентоване у травні 2019 року. У вересні 2019 року В. Медведчук оголосив, що він звернеться до суду з вимогою заборонити розповсюдження книги.

Судовий процес відбувся у Дарницькому районному суді Києва, де було розглянуто частину доказів. Під час засідання суду відбулися протести з вимогою арешту В. Медведчука.

Автор книги, історик Вахтанг Кіпіані, використовував 6 томів документів кримінальної справи 1980 року, які зберігаються у галузевому державному архіві СБУ. Документи наведені в книзі у повному обсязі без редагування.

Особливу цінність мають документи з колишнього архіву КДБ, які вперше опубліковано в такому обсязі. Це дає можливість бачити всю картину переслідування В. Стуса радянською владою. Важливим є те, що книга не лише розкриває обставини судового переслідування поета, але й містить свідчення тих, хто, ризикуючи власною свободою, боронив його у суді.

В. Медведчук подав позов проти автора книги В. Кіпіані та видавничого будинку, вимагаючи видалити певні фрази, які, на його думку, були неправдивими та образливими. Спочатку нижчий суд вирішив на користь позивача, заборонивши розповсюдження книги, якщо певні згадки про нього були б видалені. Однак це рішення пізніше було скасовано Київським апеляційним судом у жовтні 2020 року, дозволивши розповсюдження книги.

Правова боротьба через книгу збільшила громадський інтерес як до видання В. Кіпіані, так і до історичної ролі В. Медведчука у долі В. Стуса. Адже видання висвітлювало темний розділ української історії часів радянської епохи. Це також привернуло увагу до дискусій про свободу слова та історичну правду в Україні, у контексті триваючих політичних та суспільних дебатів.

Книга potwierджує той факт, що В. Медведчук, який мав бути адвокатом В. Стуса, насправді підірвав захист поета та сприяв його засудженню. Цей аспект сприяв негативному громадському сприйняттю В. Медведчука, особливо враховуючи його політичну позицію та дії в сучасній українській політиці.

Віктор Медведчук та Василь Стус вперше зустрілися у 1980 році, коли першого з них держава призначила захищати українського поета та дисидента. До того часу поет вже відбував термін за «антирадянську діяльність та пропаганду» і вважався рецидивістом. Звинувачення проти митця були пов'язані з його переконаннями щодо збереження та розвитку української культури. Твори митця були забороненими та частково знищеними.

У суді, замість того, щоб захищати В. Стуса, В. Медведчук визнав звинувачення проти нього. Поет характеризував роль захисника як такого, хто виконував функцію прокурора, а не адвоката, описуючи його послуги як «ведмежі» і відмовляючись від них.

У пострадянську епоху, особливо після проголошення незалежності України у 1991 році, продовжувалися зусилля з відкриттям історичної правди. У 2018 році вийшов біографічний фільм «Заборонений» про Василя Стуса. Однак повідомлялося, що деякі сцени з Віктором Медведчуком були видалені зі сценарію «зверху».

Ця контрoверсія відкриває складне переплетіння історичних, правових та політичних ниток, показуючи, як минулі події продовжують відгукуватися в сучасному соціополітичному ландшафті України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Друковані джерела:

1. Дзюба Сергій, Кірсанов Артемій. "Заборонений: Історія життя і боротьби Василя Стуса". Харків: Ранок, 2019.
2. Дорошенко О.Є. "Василь Стус". Харків: Фоліо, 2016.
3. Жулинський М. "Із забуття – в безсмертя: Сторінки призабутої спадщини". Київ: Дніпро, 1990.
4. Кузьменко В.І. (упоряд.). "Гроно нездоланих співців: Літературні портрети українських письменників ХХ століття". Київ: Укр. письменник, 1997.
5. Наєнко М. "Художня література України: Від міфів до модерної реальності". Київ: Просвіта, 2012.
6. Орач О.Ю. (упоряд.). "Не відлюбив свою тривогу ранню...: Василь Стус – поет і людина". Київ: Укр. письменник, 1993.
7. Підгірний Б. (упоряд.). "Нецензурний Стус". Тернопіль: Підручники і посібники, 2002-2003.
8. Пуніна О. "Людина без шкіри: Психотип Василя Стуса". Брустури: Дискурсус, 2022.
9. Стус Д. "Життя і творчість Василя Стуса". Київ: Фотовідеосервіс, 1992.
10. Стус Дмитро. "Василь Стус: життя як творчість". Київ: Факт, 2005.
11. Стус В. Зібрання творів: у 6 т. / Василь Стус; редкол.: І. Дзюба (голова) та ін. – К.: Смолоскип, 2005–2010. – Т. 6: Епістолярій. – С. 408.

Інтернет-видання:

11. Глушковецька Наталія. "Основні етапи оприлюднення та літературознавчого осмислення епістолярної спадщини Василя Стуса". URL: <https://md-eksperiment.org/post/20220106-osnovni-etapi-oprilyudnennya-spadshini-vasilya-stusa>
12. Мазоха Галина. "Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета". URL: <https://japul.donnu.edu.ua/article/view/2817>

13. Яструбецька Галина. "ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ СТУСА І СУЧАСНІСТЬ.
ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ". URL:
https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11551/3/Nznuoaf_2013_32_34.pdf
14. "Цікаві факти про Василя Стуса". URL: <https://tsikavi-fakty.com.ua/tsikavi-fakty-pro-vasylya-stusa/>
15. "Василь Стус – життєвий шлях поета". URL: <https://www.red-letter.com.ua/liudy/vasyl-stus-zhyttievyy-shliakh-poeta/>
16. "Василь Стус – людина, поет, легенда". URL: <https://tobm.org.ua/vasyl-stus-lyudyna-poet-legenda/>
17. "Етико-естетична максима епістолярію В. Стуса". URL:
https://otherreferats.allbest.ru/literature/00581817_0.html
18. Підмогильна Юлія. "«Листи до сина». Усвідомлене батьківство". URL:
<https://www.barabooka.com.ua/listi-do-sina-usvidomlene-batkivstvo/>
19. "ЛИСТИ ДО СИНА". URL: <https://www.ranok.com.ua/blog/listi-do-sina-967.html>
20. "СТУС ЦЕНТР". URL: <https://stus.center/ru/>
21. "ЛИСТУВАННЯ ПОЕТА З ДРУЖИНОЮ ТА СИНОМ". URL:
<https://naurok.com.ua/listuvannya-poeta-z-druzhinoyu-ta-sinom-238477.html>
22. "Що більше, дужче любиш – то розумнішаєш: з листів Василя Стуса до сина". URL: <https://chytomo.com/shcho-bilshe-duzhche-liubysh-to-rozumnishaiesh-z-lystiv-vasylya-stusa-do-syna/>
23. "Василь Стус: бунтівник із 60-х, довкола якого досі ламаються списи". URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-54736223>
24. "Книга «Справа Василя Стуса»: як радянська система зробила поета «злочинцем»". URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-54736223>
25. "Справа Василя Стуса: Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР". URL:
https://books.google.com.ua/books/about/Справа_Василя_Стуса.html?id=1_E4EAA_AQBAJ&redir_esc=y

26. "Віктор Медведчук судиться з автором книги про суд над Стусом: що відомо?". URL: <https://freeradio.com.ua/viktor-medvedchuk-sudytsia-z-avtorom-knyhy-pro-sud-nad-stusom-shcho-vidomo/>

27. "СПРАВА ВАСИЛЯ СТУСА: ЯК ВІКТОР МЕДВЕДЧУК ВІДМОВИВ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСИДЕНТУ В ПРАВІ НА ЗАХИСТ". URL: <https://elle.ua/ludi/novosty/delo-vasiliya-stusa-kak-viktor-medvedchuk-lishil-ukrainskogo-dissidenta-prava-na-zashchitu/>

28. "Коли Медведчук мовчав: у чому абсурд справи Стуса та нового судилища". URL: https://24tv.ua/sprava-stusa-u-chomu-vinen-medvedchuk-ta-chomu-suditsya-z-kipiani_n1375979

29. "Medvedchuk vs Stus case. How come books are now being banned in Ukraine". URL: <https://www.unian.info/society/medvedchuk-vs-stus-case-how-come-books-are-now-being-banned-in-ukraine-11188778.html>

30. "In Russia's War On Ukraine, Historians Find Themselves On The Front Lines, Figuratively And Literally". URL: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-destroying-identiy-putin-historians/31795956.html>

31. "З листів до сина". URL: <https://chytomo.com/shcho-bilshe-duzhche-liubysh-to-rozumnishaiesh-z-lystiv-vasylia-stusa-do-syna/>

32. "З листів до дружини". URL: <https://stus.center/p/list-do-druzhini-berezen-1973-r-65251>

33. "Листи до рідних". URL: http://abetka.ukrlife.org/stus_lyst.html

34. "Листи до друзів". URL: <http://exlibris.org.ua/stus/r02.html>

35. "Лист до Малишка". URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2021/01/26/158881/>

36. "Лист до Євгена Адельгейма". URL: <https://stus.center/p/list-do-ievgena-adelgeima-4671>

37. "Лист до Панаса Заливахи". URL: <https://stus.center/p/list-do-panasa-zalivakhi-listopad-1966-r-8382>

38. "Лист до Богдана Гориня". URL: <https://stus.center/p/list-do-bogdana-gorinia-1967-r-63737>

39. "Лист до Любові Забашти". URL: <https://stus.center/p/list-vasilia-stusa-do-liubovi-zabashti-89714>
40. "Лист до Віри Вовк". URL: <https://stus.center/p/list-do-viri-vovk-vid-16101969-r-666093>
41. "Лист до Левка Лук'яненка". URL: <https://stus.center/p/list-do-levka-lukianenka-vid-17061977-r-830113>
42. <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1750>)